

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Vzdělávání žen jako jeden z prvků
emancipačních snah přelomu 19. - 20. století**

**Female Education as a Contributing Factor
to Emancipation at the Turn of 19th and 20th
Century**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor:

Martina Kuglerová

Praha 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za možnost psát u ní práci, pomoc při výběru tématu a za užitečné rady a připomínky při psaní.

Martina Kuglerová

Prohlášení o původnosti:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Vzdělávání žen jako jeden z prvků emancipačních snah přelomu 19. - 20. století napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 23. 7. 2015

Martina Kuglerová

Podpis: _____

Anotace

Cílem práce je přiblížit emancipační hnutí usilující o stejná práva mužů a žen přelomu 19. a 20. století na našem historickém území na konkrétních vybraných osobnostech. V práci poukazujeme na důležitost vzdělávání českých žen jako podmínku emancipačních snah. Na emancipaci je nahlíženo v původním smyslu, tedy ne pod zorným úhlem těchto snah v 21. století. Metodologicky bylo postupováno deskriptivní a komparativní metodou.

Annotation

The objective of this bachelor thesis is to shed light on the emancipation movement striving for equal rights for men and women on our historical territory at the turn of 19th and 20th centuries, through the use of selected concrete personalities. In the dissertation we point out the importance of Czech women's education as a condition of the emancipation efforts. The term "emancipation" is taken in the original sense and is approached from a contemporary perspective rather than from a 21st-century viewpoint. As regards our methodology, we used the descriptive and comparative methods.

Klíčová slova

vzdělávání - ženská emancipace - Božena Viková - Kunětická

Keywords

education - emancipation of women - Božena Viková - Kunětická

Obsah

ÚVOD	7
1. Situace žen na přelomu 19. a 20. století	8
2. Ženské spolky jako projev ženské emancipace	14
2.1 Spolek Slovanek a Slovanská Dennice	15
2.2 Americký klub dám	16
2.3 Ženský klub výrobní	21
2.4 Dámský kruh	25
3. Vzdělávání žen jako jedna z nutných podmínek emancipace	26
3.1 Magdalena Dobromila Rettigová	33
3.2 Bohuslava Rajská	35
3.3 Teréza Nováková	37
4. Božena Viková-Kunětická	43
4.1 Osobní život	43
4.2 Literární činnost	45
4.3 Politická kariéra	47
4.4 Politické projevy Boženy Vikové - Kunětické se zaměřením na sociální aspekty	51
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ	59
SUMMARY	62

Seznam zkratek

aj. a jiné

T. G. M. Tomáš Garrigue Masaryk

tzv. takzvaný

USA The United States of America

ÚVOD

Úvodem bych chtěla vysvětlit, proč jsem si zvolila při zpracovávání tématu vzdělávání a emancipace žen v průběhu devatenáctého a dvacátého století právě ty osoby, o kterých pojednává tato práce. Jsou to jistým způsobem průkopnice něčeho nového, s čím přicházejí do společnosti plně negativních předsudků a odsuzování. Ony se jen chopily příležitosti něčemu užitečnému obětovat svůj život ve prospěch budoucích generací, ať už z důvodu vlastního zoufalství a utrpení v osobním životě, nebo jen ze znalosti nuzných podmínek, ve kterých mnohdy vyrůstaly. Otevřely se touze po vzdělání formující a probouzející ducha, mysl a v neposlední řadě i duši. Pomocí v nouzi jim byla nejen podpora blízkých přátel a přítelkyň, ale především jejich pevný charakter spolu se silným odhodláním, které jim nedovolovalo ustát ve snahách domoci se postupně krůček po krůčku rovnoprávnosti žen a mužů. Jistě to nebyly pouze ony, které se s tímto problémem musely potýkat, ale právě tyto osobnosti relativně nedávné minulosti si zaslouhují zmínku o svých těžkých životech v rámci historického připomenutí a pohledu zpět do české minulosti.

Práce je rozdělena na čtyři kapitoly, popisující snahy žen získat vzdělání a stejná práva pro muže i ženy. První kapitola je věnována politické a hospodářské situaci 19. - 20. století, druhá kapitola se zabývá vznikajícími ženskými spolky jako projevy počínající ženské emancipace. Třetí kapitola se skládá z popisu tří význačných žen, které významně podpořily rozvoj ženské vzdělanosti a poslední kapitola je zaměřena na život Boženy Vikové-Kunětické, první poslankyně Českého zemského sněmu. Ke své práci jsem použila dostupnou základní i odbornou literaturu.

Cílem práce bylo přiblížení emancipačního hnutí usilující o stejná práva mužů a žen přelomu 19. a 20. století na našem historickém území na konkrétních vybraných osobnostech.

1. Situace žen na přelomu 19. a 20. století

Postavení ženy bylo po staletí v Evropě určováno jednoznačně křesťanským, popř. židovským, názorem. O nějaké emancipaci nemohlo být ani řeči. Na tom nezměnila nic ani reformace ve všech svých podobách.

Obecně možno říci, že situace se pozvolna začíná měnit v *osvícenství*, zejména pak v osvícenství západoevropském, které se na rozdíl od osvícenství německého začíná emancipovat od křesťanství a zdůrazňuje přirozenost a vládu rozumu. Avšak osvícenství evropskou společnost vylekalo: po něm přichází v různých zemích *romantismus*, vracející se ke starým modelům a považující je za ideální. Například v Rakousku je romantismus spojen s katolickou restaurací, která vyžaduje „klasickou“ podřízenost ženy. A někteří pozdní osvícenci se proti němu bouří (Bernard Bolzano a jeho slavná exhorta *O povolání a důstojnosti ženy*).

Vývoj však nebylo možné zastavit: přichází *liberalismus* a snaha skoncovat s panovníky „z Boží milosti“. V řadě evropských států se volá po ústavě - konstituci -, která musí brát na vědomí požadavky nové doby. Liberalismus má své kořeny v osvícenství a rozvíjí se mnohem rychleji a živelněji. Zatímco první ústava Spojených států (1787) postavení ženy neřeší (ale ani negativně nevynezuje), pozdější ústavy (Rakousko, respektive Rakousko - Uhersko po roce 1867, Německo po roce 1870) se již musí k této otázce alespoň letmo vyjadřovat. Byl vytvořen základní zákonný rámec pro slavné zápasy, které se měly brzy odehrát.

A liberální společnost, ač je v mnohém pokrytecká, je nucena postavení ženy řešit. Prvním předpokladem je rovnost před zákonem, druhým předpokladem nezávislost na předem daných náboženských šablonách. Proto zejména koncem 19. století může nastat taková revoluce v ženské otázce.

Přelom 19. a 20. století je také přelomem v chápání a uvědomování si práv žen. V lidech bylo zakořeněno rozdílné chápání úloh, povinností a práv žen a mužů ve společnosti. Odpověď na otázku „Co je posláním ženy?“ většinou zněla: být poslušnou manželkou svému muži, vzorně pečovat o své děti a být ochránkyní domácího krbu. Otázky tohoto typu si kladli Jules Simon a August Bebel a jiní, a také na ně podobně odpovídali. Slušelo se, aby žena byla v ústraní veřejného života a aby v osobním životě byla cudná, věrná a zdrženlivá na rozdíl od mužů, kteří byli chápáni jako tvorové určené k práci a společenskému životu.¹

Ženy v té době byly něco jako vyžehněný „majetek“ muže. To se začalo měnit s příchodem nové doby. Období od 70. let 19. století do roku 1914 bylo ovlivněno myšlenkou demokracie. V některých státech, jako například ve Velké Británii nebo Rakousku - Uhersku, bylo umožněno ženám jít k dílčím volbám. Plné volební právo ženy získaly ve Finsku roku 1906 a o rok později v Norsku. Přesto to byly pouze ojedinělé státy, které na počátku 20. století dospěly k rovnoprávnosti žen a na rozdíl od jiných států si uvědomily, že ženy mají právo volit. Právní postavení žen se však začalo pomalu, ale jistě, zlepšovat. Jeden z postupných kroků byl ženám umožnit rozvod, i když zde byly kladeny velké překážky. I přes rozdílné chápání úloh žen a mužů se vyskytly výjimky², například v roce 1848 byla nabídnuta kandidatura na poslance George Sandové³, která tuto kandidaturu sice odmítla, přesto se významně zasadila o rozvoj feminismu ve Francii a Evropě v první polovině 19. století.⁴

Příklad snahy žen vést jiný život než rodinný taktéž nalezneme již v letech 1650-1660 na francouzském dvoře. Hnutí Francouzek se nazývalo „Précieuses“. Tyto ženy měly v životě jiný zájem a prioritu než rodinu. Chtěly se věnovat rozvoji

¹ RAPPART, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 281-282.

² Tamtéž, s. 282.

³ George Sandová (1804-1876), francouzská romantická spisovatelka.

⁴ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. s. 16.

své osobnosti a péče o rodinu je od této snahy vzdalovala. Svě děti po porodu odkládaly, dávaly je do péče chůvám a vychovatelkám a tím jejich zájem o potomky končil. Bylo samozřejmě nutné, aby tyto ženy byly finančně nezávislé.

Finanční nezávislost například získala jedna preciozka Madame de Sévigné tím, že brzy ovdověla, takže manžel nestačil její věno rozházet. Nejznámější preciozkou, která byla i jednou z těch, co obklopovaly krále Ludvíka XIV., se stala Madeleine De Scudéry. Zemřela neprovdána ve věku devadesáti čtyř let a během svého života získala obdiv jak na poli společenském tak i literárním. Ovšem ani tehdy ženy nemohly usilovat o získání stejných práv, jaká měli muži. Právo vlastnit majetek, právo na vzdělání aj.⁵

Naděje na změnu sice nastala již v době Velké francouzské revoluce 1789, kdy se propagátorem nové doby stal Jean Jacques Rousseau, ale ani on nezměnil přísné rozdělení úloh ženy a muže ve společnosti.⁶ V této době začaly vznikat ženské kluby a různé literární práce na podporu ženských práv. Olympe de Gouges sepsala roku 1791 *Deklaraci práv ženy a občanky* a o rok později vydala Mary Wollstonecraftová *Vindication of the Rights of Woman*. Tato práce vzbudila veliký ohlas. Wollstonecraftová se v ní zamýšlela nad morálním a sociálním aspektem kulturní společnosti v souvislosti s postavením ženy. Roku 1792 byl také ve Francii umožněn rozvod, ale byl opět zrušen roku 1816 zavedením Napoleonova zákoníku.⁷

Napoleonův zákoník řešil mimo jiné také nevěru a to rozdílně podle toho, kdo se jí dopustil. Jednalo se o praktický model obecně používané dvojí morálky. Za nezákonné se u muže považovalo pouze to, když chtěl žít v jednom domě společně se svou zákonitou manželkou i milenkou. Jeho nevěra byla chápána jako nepatrný prohřešek možný společensky přehlédnout, naopak zjištění nevěry zákonité manželky bylo

⁵ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. s. 9-10.

⁶ Tamtéž, s. 14.

⁷ RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 283.

trestáno vězením. Zákon dokonce odpouštěl mužům zabití své ženy z nepříčetnosti, kdyby vlivem rozrušení takto učinil ve chvíli, kdy by ji našel v náručí milence.⁸ Napoleonův zákoník také řešil vztah odpovědnosti otce za nemanželské dítě. Popíral jakékoli požadavky na otce mimomanželského potomka, bylo zakázáno i po otci pátrat. Ke změně zákona došlo až roku 1913 poté, co politici uznali oprávněný nárok na poznání otce.⁹ Chování mužů k ženám v té době bylo obecně často hrubé a panovačné, což bylo běžně považované za znak mužské nadvlády.¹⁰

V chudších, dělnických vrstvách se však na věrnost příliš nehledělo. Ve Francii a Německu bylo časté, že spolu žil nesezdaný pár, protože i svatba pro ně byla finančně nákladná. Přesto se očekávalo, že žena si zachová pohlavní zdrženlivost. Jak je již popsáno výše, od ženy se očekávala cudnost, zdrženlivost a poslušnost. V opačném případě byla potrestána okolím, byla jí rozbita okna a vstupní dveře natřeny dehtem. Společnost očekávala od svobodných žen panenství, naprostou čistotu a neznalost intimností, ale na druhou stranu měla pochopení pro svobodné mládence a jejich „nevybouřenost“. V tomto případě společnost učinila pro mládence ústupek v podobě malé skupiny žen, prostitutek, které poskytovaly povyražení mužům, aniž by utrpěla čest ostatních dívek. Ve Francii, Německu, Itálii, Rusku a Británii existovalo v 60. letech 19. století Nařízení o nakažlivých chorobách. Prostitutky byly povinny procházet ponižujícími restrikcemi a zdravotními prohlídkami, aby se zabránilo šíření pohlavních chorob. Toto nařízení se podařilo Josephine Butlerové v roce 1866 úspěšně zažalovat a poté ji následovaly další příznivkyňe na ochranu ženských práv.¹¹ Ne vždy však žena musela stát mimo společnost. Ženám se například otevírala možnost veřejného působení v dobročinných aktivitách na podporu chudých,

⁸ RAPPART, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 283.

⁹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. s. 39-40.

¹⁰ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. s. 10.

¹¹ RAPPART, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 285.

nemocných, sirotků a raněných ve válce. To se následně stalo moderním způsobem, kterým se žena mohla veřejně zapojovat do dění ve společnosti.¹²

Přelom 19. a 20. století však znamenal zásadní změnu. Ženy se roku 1900 vyvázaly z právního hlediska z povinnosti poslušnosti svým otcům, bratrům (pokud se neprovdaly) a manželům. Roku 1909 byl schválen francouzský zákon o právním nároku žen při rozhodování o rodinném majetku a o něco později, rovněž ve Francii, se od roku 1912 mohly svobodné matky nebo jejich děti právně domáhat finanční podpory od otců. V Anglii a Walesu si ženy mohly již od roku 1870 nechávat své vydělané peníze, aniž by je musely odevzdat manželovi. V celé Británii pak roku 1889 došlo ke zvýšení počtu pracovních příležitostí pro ženy a možnosti jejich vzdělávání, což uvítala i uznávaná spisovatelka Humphrey Wardová, ačkoliv i ona se ztotožňovala s názorem, že snaha o dosažení stejných práv žen i mužů došla k samému vrcholu. Podle ní to bylo jasně určeno přirozenou konstitucí ženského těla a rozdílností pohlaví. Právní postavení žen se tedy krok za krokem zlepšovalo.¹³

Nezapomeňme v souvislosti s tím zmínit ženské spolky vznikající v této době a zasazující se za ženská práva. V Anglii se roku 1897 zasadila o vznik Národní unie ženských volebních spolků Milicent Garrett Fawcettová. Tato skupina tzv. „suffragists“ se domáhala svých práv výhradně zákonnou cestou na rozdíl od žen sdružených v Ženské sociální a politické unii zvaných též „suffragettes“. Tyto ženy při svých protestech používaly i tvrdší postupy přesahující zákon. Jejich demonstrace byly provázeny útoky a násilnými činy a svého vrcholu dosáhly v období 1912–1914. Zakladatelkou těchto sufražetek se stala Emmeline Pankhurstová.¹⁴

¹² HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. s. 19–21.

¹³ RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 285.

¹⁴ Tamtéž, s. 284.

Na rozdíl od feministek v Británii, francouzské obhájkyně ženských práv byly mírnější. Mezi významnými ženami Francie zasazujícími se o práva žen byly Maria Deraismesová a León Richerová, ale jejich pomalé, neprůbojné jednání vyprovokovalo k činnosti Hubertinu Auclertovou k založení nové organizace, která by agresivněji prosazovala své zájmy. Pojmenovala ji *Ženské volební hnutí* a jedním z bodů programu bylo začít daňovou stávkou.¹⁵

Německé feministky byly sdruženy od 90. let 19. století do Unie německé ženské organizace. Požadovala hlasovací právo a ukončení „řízené“ prostituce.¹⁶

V Itálii se postupem doby zrodily spolky tři. Roku 1898 spolek *Pro ženy*, později *Národní rada italských žen* a nakonec *Katolická unie žen*. Všechny požadovaly volební právo žen.¹⁷

V Rusku se ženy spojily v Unii za ženskou rovnoprávnost a požadovaly zákonnou ochranu dělnic, zavedení zdravotního pojištění a rovný díl v pozemkové reformě.¹⁸

Problém byl, že ani samotné ženy neměly jednotný názor na snahu o získání volebního práva. Na začátku 20. století katolické organizace jako *Federace Jany z Arku* a *Vlastenecká společnost Francouzek* dokonce výrazně převyšovaly počtem členů feministická hnutí. Ruska Alexandra Kollontajová spíše než boj za volební právo žen, prosazovala snahu vstoupit do třídního boje. Roku 1906 vzniklá ruská organizace *Pokroková strana žen* požadovala finanční rovnost, pracovní rovnost a mírnější zákon o rozvodu. V Německu Louise Otto-Petersová pak prostřednictvím *Všeněmecké unie žen* prosazovala nárok na studium a více pracovních možností. Ve světě došlo také k postupné snaze chránit ženská práva. Roku 1910 se v Petrohradě konal mimořádný kongres, kdy ústředním tématem bylo nezákonné obchodování se ženami. Zásadní změny však nastaly až po první světové válce, která způsobila mnoho utrpení nejen mužům, ale

¹⁵ RAPPART, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 284.

¹⁶ Tamtéž, s. 284.

¹⁷ Tamtéž, s. 284.

¹⁸ Tamtéž, s. 285.

i ženám. Ty vystavila do té doby nepoznaným válečným strastem a tím je donutila postarat se samy o sebe.¹⁹

2. Ženské spolky jako projev ženské emancipace

Třicátá léta 19. století můžeme chápat jako stěžejní období pro vznik ženských spolků.²⁰ U žen pozorujeme první pokusy o jakoukoli činnost mimo okruh rodiny. Jako příklad si uveďme Bohuslavu Rajskou²¹, Johannu Fričovou a Svatavu Amerlingovou. Negativum těchto spolků bylo, že jejich životaschopnost závisela vždy na zakladatelce spolku. Například po odchodu výše zmiňované Bohuslavy Rajské ze školy, které zasvětila život, dochází k rozkladu a škola zaniká. Jiný problém, který se posléze ukázal, byl jen krátkodobý zájem dívek o činnost v těchto spolcích. Trval většinou pouze do začátku manželství. Po sňatku ztrácely zájem o činnost mimo rodinu. O aktivitách spolku nebyla také často nikde veřejná zmínka, protože zájmy společnosti se zaměřovaly na podstatnější záležitosti. Ve druhé polovině 19. století se situace nezměnila. Informovanost dámských spolků byla mizivá. Je dobré uvést na pravou míru i skutečnost, že se nejednalo o oficiální spolky žen. Neexistovaly žádné zakládací listiny ani protokoly o jejich činnostech, byly to pouze zájmové skupiny napomáhající větší informovanosti a rozhledu žen.²²

¹⁹ RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. s. 286.

²⁰ Typologii spolků a vůbec spolkový život popisují badatelky Milena Lenderová a Marie Macková. Srovnej LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. s. 303–327.

²¹ Bohuslava Rajská – Čelakovská (1817–1852), vlastním jménem Antonie Reisová, první česká učitelka, vlastenka a zakladatelka dívčí soukromě školy. Více se jí budeme věnovat v oddíle 3.2.

²² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století* s. 24.

Na druhé straně k zakládání spolků napomáhala provázanost rodin v Praze. Vyjma příbuznosti vázalo rodiny i vzájemné přátelství, které vedlo ke společným setkáním. Například Marie Strettiová, vnučka Josefa Jungmanna, ve svých pamětech vzpomíná na svou tetu Marii Musilovou, která navštěvovala školu Bohuslavy Rajske. Zmiňuje se o přátelství s rodinou Erbena a další příbuzné, jejíž spolužačka byla Eliška Krásnohorská. Praha byla malé město a ti, kteří měli zájem o prospěšnou činnost pro druhé, byli obvykle z kruhu vzdělaných a společensky aktivních lidí, kteří se navzájem znali nebo byli v přímém příbuzenském vztahu.²³

2.1 Spolek Slovanek a Slovanská Dennice

Tyto spolky vznikly jako pozůstatky ženského hnutí se snahou o navázání na Amerlingovu práci. Původní název Spolku Slovanek byl Sestry slovanské. Hlavní organizátorkou této skupiny se stala Honorata Zapová²⁴, která měla oporu ve význačných osobnostech vzdělaných žen, konkrétně v Johanně Fričové a Svatavě Amerlingové. První setkání zakládající skupiny žen se uskutečnilo 20. září 1848.²⁵ Vzájemným usnesením schválily vytvoření dívčí samostatné školy. Bohužel se nikde nevyhneme neshodám, a proto ani zde nebyla idylická spolupráce, zvláště po úmrtí paní Fričové. Svatava Amerlingová si vyslechla kritiku od Boženy Němcové poté, co vytvořila svoji školu s názvem Výbor dam pro ženské chování. Božena Němcová jí vytýká nedostatečnou hloubku znalostí a slabou činnost v oblasti boje za ženská práva.²⁶

²³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 22.

²⁴ Honorata Zapová (1825–1856), česká spisovatelka polského původu.

²⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě.* s. 239.

²⁶ Tamtéž, s. 239.

Slovanská Dennice by také bez cizinky nevznikla a to přičiněním Josefy Kunovičové-Kubínové. Neměla však dlouhého trvání. Spolek zanikl pro nedostatek finanční podpory.²⁷

2.2 Americký klub dám

Jedním z nejvýznamnějších spolků 19. století se stal Americký klub dám. Impulzem k jeho založení byla přednášková činnost Vojtěcha Náprstka (1826–1894)²⁸, syna Anny Fünghutové. Je až pozoruhodné, jak obětavá a rozdavačná Náprstkova matka byla. Vyrůstala ve velké chudobě a jen svou pracovitostí a vírou v Boha dosáhla v budoucnosti blahobytu, o který se týden co týden dělila s chudými. Obdarovávala je pravidelně chlebem a často i zaplaceným nájmem, což ale mohla zajistit pouze několika potřebným rodinám. I její syn získal charakterové vlastnosti své matky, které si nesmírně vážil.²⁹

Vojtěch Náprstek byl český vlastenec, cestovatel a filantrop, který přijel roku 1857 ze zámoří, aby se konečně navrátil domů a zároveň rozšířil do povědomí českých žen novinky v oblasti prudce se rozvíjejícího průmyslu. Dělal reklamu a prodával šicí stroje a řadu dalších moderních nástrojů, které měly ženám ulehčit a urychlit domácí práce; například kleště na cukr, stroj na mražení a všelijaké druhy struhadel.³⁰ Byl to vnímavý a spravedlivý člověk a uvědomoval si, že v principu rovnosti lidí, jsou si muži i ženy rovni. Byl první, kdo tuto myšlenku vyslovil v Praze nahlas a bylo v té době jen málo mužů, kteří si to také mysleli. Na svých přednáškách mluvil o aktivitách amerických, anglických a

²⁷ Tamtéž, s. 239.

²⁸ Poukazují na monografickou práci z nedávné doby. Srovnej SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011.

²⁹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. s. 54.

³⁰ Tamtéž, s. 53.

francouzských žen, které svou činnost vykonávají stejně dobře jako jejich mužské protějšky.³¹

Do zámoří odjel před reálnou hrozbou uvěznění za účast na revolučním hnutí roku 1848, když jako student práv pobýval ve Vídni. Spolu s bratrem se při útěku a následné cestě do Ameriky rozhodli o navrácení se k rodnému příjmení jejich pradědečka a přijali jméno Náprstek. To bylo v minulosti pradědečkovi poněmčeno během jeho vojenské služby.³²

Pro svou osvětovou činnost v Čechách měl už připravenou půdu vlivem ženského hnutí, které usilovalo o vznik ženských středních škol a později požadovalo i přístup žen na vysoké školy, neboť snahou všech pokrokových žen bylo především získat vzdělání a patřičný rozhled. Velikou radost z pochopení jejich touhy po vzdělávání a jeho všeobecné úctě k ženám, měly zejména tyto dámy: Karolína Světlá, Žofie Podlipská, kněžna Jenny Taxisová, které neváhaly a napsaly svému oblíbenci dopis jako projev úcty, respektu a především jako poděkování za jeho činnost. Psaní doplnily o tři sta dalších podpisů pražských žen. Dalším činem, který potvrzoval oblibu cestovatele u pražských dam, bylo vytvoření sbírky na podporu splnění Náprstkova snu o zbudování průmyslového muzea, na které neváhaly přispět ušetřenými penězi, které získaly chudší výzdobou svých šatů na slavnostní ples.³³

Náprstek byl oblíbený ve společnosti, a proto nebylo divu, když návštěvy do jeho domu začaly přicházet čím dál častěji. Bydlel v domě U Halánků (současné Náprstkovo muzeum). „Náprstek jim vyprávěl o životě v Americe a vštěpoval jim své krédo: povinností ženy je sebevzdělávání a vzdělávání

³¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století.* s. 240.

³² NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci* s. 53.

³³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století.* s. 240.

druhých."³⁴ Vyprávěl jim o činnostech žen žijících za mořem a o tom, jak se pravidelně scházejí a o čem rozprávějí. U Halánků se nerozmlouvalo jen v češtině, ale i ve francouzštině, ruštině a angličtině, což mnohé jistě okouzlovalo.³⁵

Založení spolku se datuje k lednu roku 1865, kdy se Náprstek rozhodl zavést po vzoru amerických dýchánek, českou verzi pravidelných setkání pražských dam u něj doma, aby dámy měly možnost vyslechnout přednášky na vysoké odborné, vědecké a kulturní úrovni nebo zajímavá povídání z cest po světě. Během nedělního dopoledne se tedy shromáždily dívky, ženy a dámy v domácnosti Vojtěcha Náprstka a společně s ním tak založily volný Americký klub dám. Stanovy ani nic podobného neměli, kritéria pro vstup do spolku byla: být ženou starší šestnácti let, Češkou, doporučení stávající členky klubu. „V čele klubu bylo „ředitelstvo“: předsedkyně, jednatelka a pokladní.“³⁶ Duší a věčným ochráncem těchto setkání byl samozřejmě V. Náprstek. Byl to dobrovolně existující klub, proto vybírání členských poplatků nebylo povinné. Není potřeba zdůrazňovat, že do klubu chodily všechny ženy a dospívající dcery významných českých intelektuálů. Ani zájemkyně o přednášky s nižším věkem než šestnácti let nebyly úplnou výjimkou. Našly se například v řadách dcer posluchaček. Jedna z nich byla Marie Riegrová-Červinková a první přednášky měla možnost slyšet už ve svých čtrnácti letech. Vstup na přednášky měly, jak jsem se už dříve zmínila, pouze ženy, ale i muži měli zájem vyslechnout si poznatky z vědy a dalších oborů, ale těm byl vyhrazen prostor mimo hlavní přednáškovou místnost.³⁷

³⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. (převážně barev.). Kolumbus; sv. 142.

ISBN 80-204-0737-5. s. 240.

³⁵ Tamtéž, s. 241.

³⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. s. 241.

³⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. s. 241-242.

Vzdělávání probíhalo formou odborných přednášek na různá témata z oblasti medicíny, historie, astronomie, filosofie, biologie, chemie, literatury a mnoho dalších vědních disciplín. Jaké štěstí měli ženy a muži, že jim přednášely špičky těchto oborů jako například profesor Jan Evangelista Purkyně, František Studnička a řada dalších. Začít cyklus přednášek měl tu čest právě František Studnička se svým zpracovaným tématem o astronomii a tím započal pětadvacetiletou éru nedělních dopoledních setkávání.³⁸

Vojtěch Náprstek si také uvědomoval, že všechny tyto přednášky navštěvují jen dámy z vyšších kruhů, protože kdo jiný by měl volný čas v době přípravy na slavnostní nedělní oběd, než bohatší vrstva národa, která měla v domácnosti služebnou. Ta zajistila vše potřebné, uvařila oběd a postarala se o chod domácnosti v době, kdy paní domu byla na pravidelných setkáních. Možnosti vyššího vzdělání napomáhala i rozsáhlá knihovna, kterou se Náprstkovi podařilo nashromáždit. Vedle toho byla využívána také velmi bohatá knihovna Ženského klubu českého.³⁹ Americký klub stál u zrodu mnoha dalších spolků a dámských skupin, z nichž jmenujme za všechny Ženský výrobní spolek a spolek Domácnost.⁴⁰

Přednášky pak Vojtěch Náprstek ukončil v době, kdy pomalu, ale jistě, začaly řídnout početné řady pravidelných posluchaček, z čehož usoudil, že jeho snahy došly kýženého výsledku. Stalo se tak roku 1890.⁴¹ Ženy se konečně staly soběstačnější z hlediska dosažení jistých výsledků na poli vlastních možností sebevzdělávání. Náprstek tak pro ně učinil něco pozoruhodného. Pomohl jim v době, kdy tak neučinil nikdo jiný. Nasměroval je a ukázal jim vlastní schopnosti a

³⁸ Tamtéž, s. 242.

³⁹ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. s. 340.

⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. s. 242-244.

⁴¹ Tamtéž, s. 242.

možnosti, mnohdy s vlastními pochybami, zda jsou skutečně rovnocennými partnery. To pozměnilo a jistě urychlilo proces ženské emancipace v Čechách.⁴²

Činností klubu nebylo pouhé vzdělávání se po vzoru Ameriky, jednou z dalších důležitých a neopominutelných činností byla starost o dobrovolné sbírky pro chudinu v Praze a přilehlém okolí. Konaly se sbírky pro nemajetné a pro jejich děti. Na Vánoce se rozdávalo šatstvo a připravovalo se sváteční pohoštění. Charita byla významnou součástí Amerického klubu dám. Součástí charitativní činnosti klubu bylo založení ženského sirotčince⁴³ a ošetřování raněných z válek.⁴⁴ To se stalo moderní součástí aktivit žen střední vrstvy a mnoha aristokratek, které zbudovávaly na svých panstvích v dobách válek nemocnice a válečná sanatoria. Tehdy si ženy uvědomily svou významnou úlohu a možnost, jak být prospěšná nejen v domácnosti.⁴⁵ V této souvislosti připomeňme jméno Florence Nightingaleové, zakladatelky péče o raněné z dob krymské války roku 1855,⁴⁶ která se stala těmto ženám vzorem.

Na tento klub bylo policejním orgánem pohlíženo s despektem. Po několika letech bezproblémového fungování Amerického klubu dám, bylo požadováno zaslání klubových stanov, aby je mohl zastupitel, konkrétně místopředseda, zhodnotit a případně schválit. Jenže dámám se nechtělo vstupovat na nejistou půdu byrokratismu, proto se rozhodly pozměnit název organizace na „Bývalý americký klub českých dám“, který pokračoval v soukromém vykonávání všech aktivit, které se dosud konaly. Pouze smrt Vojtěcha Náprstka na krátkou dobu přerušila činnost klubu, stalo se tak 2. září 1894 a ani skon jeho ženy roku 1907, nezastavil aktivity klubu. Neučinila

⁴² Tamtéž, s. 244.

⁴³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 79.

⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století.* s. 242.

⁴⁵ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky.* s. 20.

⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století.* s. 242.

tak ani první světová válka, ani druhá.⁴⁷ Dosáhla toho až nastupující komunistická strana, která se postarala o dlouhodobé přerušení této tradice. Klub byl znovuobnoven roku 1996.

2.3 Ženský klub výrobní

Zakládajícími členkami této skupiny byly Teréza Nováková, Františka Plamínková a Marie Tůmová. Podstatou výrobního klubu mělo být propojení všech dosud existujících spolků, klubů a jakýchkoli dalších dámských organizací. Smyslem této skupiny bylo mimo jiné zlepšit ženám vyhlídky na získání práce v českém prostředí a samozřejmě i všechny dříve již rozebírané činnosti související se vzděláváním, včetně snah o dosažení volebního práva pro ženy.⁴⁸ Měla spojovat dívky a ženy napříč všemi věkovými i sociálními skupinami, nehledě na politickou příslušnost a náboženské vyznání.⁴⁹ V rámci sektoru aktivit zaměřeného na studium dívek, se zasazovala o prosazení neplaceného školského systému, čímž chtěla umožnit přístup ke vzdělání širokému poli nemajetných a chudých dívek, aby měly přístup k dosažení vyššího vzdělání, a tím i více možností vymanit se z bída a zajistit si lepší uplatnění. Předsedkyní se stala Otýlie Sklenářová-Malá. Ve své podstatě společenství plnilo obdobnou úlohu, jako Americký klub dám, ale rozdíl byl například v tom, že ženský klub český publikoval o svých aktivitách v novinách a časopisech. Všechny dochované zprávy o klubu jsou k nalezení v archívu Památníku národního písemnictví. Další rozdíl proti Americkému klubu dám byl nízké finanční zabezpečení, jež nebylo pro potřeby klubu dostatečné a neposkytovalo tolik šancí pro konání rozsáhlejších sbírek na chudé. Klub také nabízel možnost výuky cizích jazyků a rukodělných prací, také měl rozsáhlou knihovnu.

⁴⁷ Tamtéž, s. 244.

⁴⁸ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 214.

⁴⁹ Tamtéž, s. 214.

Klub učinil mnoho pro osvětu a ochranu dospívajících slečen. Sloužily k tomu tzv. „Besedy dívek“, které navštěvovaly mladé dámy kolem šestnáctého roku svého života. Dřívější věk na tyto besedy nebyl vhodný kvůli jejich nevyzrálosti. Tato setkání byla vedena někdejší třídní učitelkou, speciálně připravovanou na komunikaci o intimních záležitostech. Bylo až s podivem, jak neznalé byly dívky v této oblasti. Neměly žádné informace a zkušenosti a přitom stačila jediná chyba a měly zkažený celý život bez možnosti návratu. Nedokázaly odlišit vážný zájem muže od jeho pouhého flirtování a snahy dívku svést. Bylo nutné mladé dámy vychovávat v úctě a vědomí si své vlastní hodnoty, aby dokázaly odolat svodům a pokušením a vyčkaly na správného partnera. Tato setkání byla zakončována kulturním vystoupením v rámci všeobecné snahy postarat se o všechny stránky dívčí duše.⁵⁰

Velice důležitá byla i snaha českých žen tohoto spolku informovat své spoluobčany a spoluobčanky o nutnosti podpořit české výrobky. Při nákupu výrobků šlo o jednoduchou volbu. Bylo zapotřebí přihlížet k jednoduchému faktu, totiž zda byl příslušný předmět vyroben českými řemeslníky, či nikoliv. Podpora klubu šla i tak daleko, že členky vlastními silami vytiskly informační letáčky s názvem „Svůj k svému“, aby oslovily maximální počet českých rodin a pozitivním způsobem tak ovlivnily výběr nákupu zboží nejen podle kvality, ale i podle země původu.⁵¹ Tento výtisk byl doplněn ještě několika jinými texty, které měly za úkol podpořit českou ekonomickou stránku země a snažily se chránit český průmysl vůči tlaku ze zahraničí, kterému byla česká země vystavena. Tyto brožurky byly vydány bez jakékoli poznámky o původu místa tisku, přesto jednu autorku spisu policejní vedení zadrželo pro podezření podílení se na jeho přípravě. Byla jí Františka Plamínková,

⁵⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 215–216.

⁵¹ Tamtéž, s. 216.

kteřá kvůli tomu stanula i před soudem, ale skrze její bravurní obhajobu ji nakonec zprostili obvinění a pustili. Musela to být výřečná, vzdělaná a sebevědomá žena, když se i sama před soudem tak dobře hájila, že ji úřady nakonec propustili.⁵²

Celá tato odhodlaná skupina, která pomáhala ostatním ženám, měla i další význam uprostřed české kotliny. Její úkol tkvěl i v pomoci dalším ženám, které přicházely do Prahy a neorientovaly se ve městě. Obracely se na klub i v nouzi žádající o pomoc s ubytováním nebo při vyhledávání příslušných úřadů. V tom všem významně sehrál svou úlohu Výrobní klub žen. Klub měl svou ubytovnu, ve které se vystřídalo mnoho návštěvnic a ženských skupin přijíždějících na krátko do Prahy. Ubytovna často i nestačila kladně vyřídit všechnu poptávku. Prostory na přenocování často používaly i jiné spolky a dobrovolné organizace za mírné poplatky.⁵³

Spolek pořádal kulturní akce spolu s výlety do přírody či za vzděláním a také byl ve spojení se školami za Prahou. Spolupracoval i se vzdálenějšími vzdělávacími centry, kam mimo jiné přijížděly aktivní členky klubu, aby ve vzájemné spolupráci přednášely ženám s etickým a vzdělávacím cílem.⁵⁴ O kontakt se vzdálenějšími místy jevil klub také nemalý zájem. Kontakty se zahraničím však ne vždy přinesly očekávané vzájemné obohacení. Ve spojení s významnou spoluprací klubu s cizinou však můžeme zmínit alespoň jedno jméno, Josefu Humpál-Zemanovou.⁵⁵

Josefa Humpál-Zemanová, narozená v Čechách, se po přestěhování svých rodičů ještě jako malé dítě ocitla v USA. Tím, že navštěvovala v prvních letech svého života české školy, se dostatečně sžila s českou kulturou a v dospělosti

⁵² Tamtéž, s. 216.

⁵³ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 216–217.

⁵⁴ Tamtéž, s. 217.

⁵⁵ Tamtéž, s. 219.

pociťovala silný pocit sounáležitosti s českou zemí. V USA získala univerzitní vzdělání, a přestože zažila těžké rány osudu v podobě ztráty jediného syna, opuštění a odchod nezodpovědného manžela, bez jakékoli pomoci a podpory se jí podařilo tvrdou prací bídu překonat a dokonce založit, v té době v Americe první český ženský časopis *Ženské listy*. Podařilo se to díky laskavé spolupráci Karly Máchové. Časopis měl vysokou úroveň, proto i cena tomu odpovídala, bohužel o časopis nebyl až takový zájem. Josefa Humpál-Zemanová neustále řešila boj o přežití své, přežití své firmy a založeného časopisu. Měla nesmírně silné sociální cítění, které ji vedlo k zavádění neobvyklých změn ke zlepšení pracovních podmínek jejích zaměstnanců. Nebylo to ani v Americe běžné takto jít „na ruku“ svým podřízeným, přesto tak činila a přitom neztratila nic z vysoké úrovně časopisu nebo ztráty respektu ke své osobě.⁵⁶

Zajímavým postřehem této rodačky, a zároveň cizinky, bylo, když poukázala na českou povahu a nepěkné způsoby zacházení s českými slavnými osobnostmi. Češi si vždy našli důvod, proč velikána v očích veřejnosti znehodnotili. Jiným příkladem nezájmu českého lidu o své okolí bylo zjištění, že se Češi nepostarali třeba o důstojné dožití slavné herečky Otýlie Sklenářové-Malé, která přes všechny lákavé nabídky pracovat v zahraničí odmítla odejít a zůstala v Praze i na vrcholu kariéry, ale ve stáří zemřela v nuzných podmínkách bez povšimnutí ostatních. Nejen ona reprezentovala naši českou zemi a nejen Otýlie se to týká. Na každého, kdo českou zemi ve světě svou dobrou prací nebo svým uměním proslavil, by mělo být pamatováno, i když se jeho život chýlí ke konci a nežije již v přepychu, aby měl alespoň důstojné podmínky na sklonku života. I toto byl zajímavý, i když nelichotivý, pohled rodačky na českou povahu.⁵⁷

⁵⁶ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 219.

⁵⁷ Tamtéž, s. 222.

2.4 Dámský kruh

Jen krátce se zmíním o Dámském kruhu, který sice nepatřil počtem svých členek k největším skupinám, zato však spojoval velmi vzdělané ženy. Od ostatních sdružení, která měla především vzdělávací účel a byla zakládána kvůli řadě dalších aktivit, se lišil tím, že vznikl za účelem vzájemné pomoci ve stáří osamělým vysloužilým učitelkám a neprovdaným vzdělaným ženám. Byly to většinou členky Amerického klubu dám a právě proto, že byly vzdělané, patřily mezi první generaci, bojující za emancipaci a vzdělávání žen. Zakladatelkou se stala stárnoucí Klemeňa Hanušová. Když ji ke stáru opouštěly síly a nebyla schopna vykonávat všechny povinnosti, na které byla v životě zvyklá, uvědomila si, že takových žen je více. Spolu s dalšími členkami spolku si pronajala byt v Jungmannově ulici o velké rozloze, který ženy obývaly buď po pokojích samostatně, nebo ve větším počtu. Podle komfortu a počtu žen na pokoji se odvíjela cena nájmu pro každou z nich.⁵⁸

Jako zářný příklad osamělé, vzdělané ženy, která naprosto předběhla svou dobu, byla Eliška Krásnohorská. Ve společnosti mužů i žen byla uznávaná a respektovaná spisovatelka, básnířka a překladatelka, která se pro vážné celoživotní zdravotní problémy nikdy neprovdala. Je autorkou rozsáhlého dokumentu „Ženská otázka česká“, kde se mimo jiné zmiňuje o spojitosti mezi dosaženou úrovní společnosti a dosažených právech žen.⁵⁹

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. s. 252.

⁵⁹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. s. 71.

3. Vzdělávání žen jako jedna z nutných podmínek emancipace

Spolu s rozvojem ženského sebeuvědomění vytanula otázka možnosti a práva získat vzdělání pro ženskou část obyvatel. Matky byly zodpovědné za výchovu dětí, svou výchovou vštěpovaly zásady kulturních hodnot do myslí dětí, včetně úcty ke vzdělání a národní kulturní hrdosti.⁶⁰ Prvopočátek základů rozvoje vzdělávání dívek v Čechách sahá zhruba do druhé poloviny 19. století, i když první zmínku o systému vzdělávání zaznamenáváme už v době tereziánské. Dne 6. prosince 1774 byla zavedena pro všechny děti povinná školní docházka⁶¹ vydáním *Všeobecného školského řádu*. Všechny postavené školy v české zemi měly svůj předobraz v základní škole zbudované na Malé Straně v Praze a podle ní se stavěly. Zde byla i speciálně vytvořená sekce pro vzdělávání dívek. Vytvářet dívčí oddělení v rámci základních škol se doporučovalo všude, kde k tomu byly příhodné podmínky. Vzdělávání děvčat na školách se skládalo z normálního vyučování, které obsahovalo čtení, psaní a počítání. To se zkráceně označovalo jako „trivium“. Samozřejmostí byla výuka náboženství. Jedním z předmětů probíraných na školách byla i výuka spojená s ručními pracemi. K důležitým pražským dívčím školám se řadila Týnská škola, založená už roku 1779, z mimopražských je dobré neopomenout školy v Kutné Hoře, Plzni a Českých Budějovicích. Tato školská zařízení však umožňovala vzdělání pouze na základní úrovni a vyššího nedosahovala.⁶²

Pro feministky v Českých zemích se tedy stalo nejdůležitějším úkolem získat přístup a schválení k zavádění

⁶⁰ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. s. 99.

⁶¹ Nikoliv však v dnešním slova smyslu, nýbrž se jednalo o závaznou vzdělávací povinnost.

⁶² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*. s. 9.

středních dívčích škol. Bylo nutné pozvednout úroveň znalostí dívek, které běžně ukončovaly své vzdělání kolem čtrnáctého roku života a dále se nerozvíjely.⁶³ Právě důrazem na vzdělání a získání zdravého sebevědomí chtěly zlepšit české feministky postavení žen ve společnosti, ostatními dosud stále přirozeně chápané jako nerovnoprávné. Existovalo mnoho odpůrců, které bylo nutné přesvědčit o potřebě změny v zavedeném školském systému, zejména předsudků o nepřirozenosti potřeby vzdělávat dívky.⁶⁴ Velký kus práce na rozvoji dívčího středoškolského vzdělávání ve třicátých až čtyřicátých letech kromě jiných osobností učinil spisovatel a pedagog Karel Slavoj Amerling.⁶⁵

Tento neúnavný organizátor vzdělávacích akcí často úzce spolupracoval s Bohuslavou Rajskou. Založil roku 1842 školu Budeč a o rok později ji rozšířil o dívčí část. Sem do této školy pak docházely studentky a všichni ti, kteří původně chodívali do domácnosti Fričů. Zde se konaly přednášky, ale z důvodu velkého zájmu o jejich poslech a neustále zvyšujícího se počtu přicházejících hostů, přestal byt prostorově vyhovovat a bylo potřeba najít jiné vhodné místo. Přes všechnu Amerlingovu snahu o překonání existenčních potíží školy, Budeč byla po několika letech uzavřena pro finanční nesrovnalosti.⁶⁶ Karel Slavoj Amerling byl nadšený idealista, ale i nepraktický člověk pro správu financí, přesto jeho pedagogická činnost je dosud oceňována jako nezapomenutelná. Byl na úplném počátku vzniku první české dívčí školy.⁶⁷ Snahou dívčích setkání byla vzájemná podpora ve vlastenectví, sebevzdělávání a sporadicky

⁶³ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci.* s. 216.

⁶⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč? Vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 105.

⁶⁵ Karel Slavoj Amerling (1807-1884), lékař, filosof, český pedagog, první tvůrce českého moderního školství v první polovině devatenáctého století, jeho výjimečnost spočívala v obětavé činnosti na poli intelektuálního povznesení chlapců a dívek.

⁶⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 10-11.

⁶⁷ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 20.

se objevujícími vlastními literární pokusy. To vše ale nemělo dlouhého trvání. Intelektuální snahy pravidelně končily vstupem dívek do manželství.⁶⁸ Pouze ve výjimečných případech si žena udržela odhodlání ve své činnosti pokračovat jako například Božena Němcová.⁶⁹

Dívky měly ve skutečnosti jedinou opravdovou starost, aby se provdaly.⁷⁰ Byl na ně činěn tlak. Mladé slečny ve věku čtrnácti nebo patnácti let byly považovány za dostatečně vyspělé na uvedení do společnosti za účelem brzkého sňatku. Když se však dívky pohybovaly ve společnosti více než dva roky bez ženicha, byly označeny za staré panny a sňatku se často už nikdy nedočkaly nebo jen výjimečně. Horší bylo, že ve svých rodinách byly vnímány jako velká přítěž. Přestože vykonávaly a zajišťovaly všechny domácí práce, nebyly nikdy a nikým ohodnoceny.

Později, když zestárly a nevystačily jim síly plnit denně všechny uložené domácí práce, bylo jim o to více těžko, protože byly skutečně rodinou pouze trpěné. Dívky byly v mládí vychovávány domácími vychovateli, aby byly schopny vést chod domácnosti, uměly se postarat o děti, a aby s ohledem na společenské postavení manžela dostatečně o sebe pečovaly a patřičně také vystupovaly na veřejnosti. V lepších rodinách si na domácí práce najímali služku. Nedostačoval-li finanční rozpočet na služebnou, domácí práce vykonávala paní domu nebo dcera, ale pouze tak, aby o tom nevěděli sousedé. Neslušelo se, aby manželka nebo dcera vykonávaly tyto potřebné, ale společností chápané jako podřadné, práce. Dívky byly od dětství vychovávány k naprosté závislosti na rodičích a poté zodpovědnost za chod rodiny přebíral při veškerém rozhodování

⁶⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 18.

⁶⁹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 19.

⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti.* Praha: Karolinum, 2009, s. 143ff.

o rodině manžel. Od ženy se při sňatku očekávalo dostatečné věno, od muže schopnost zajistit rodinu. Jenže tím nastaly další problémy související s vyšším věkem manžela. Nebylo výjimkou, že manžel zemřel stářím nebo na nějakou nemoc a zanechal svou ženu bez prostředků. Proto byla snaha najít řešení, jak by se žena mohla vypořádat vlastními silami s tíživou životní situací a najít si nějakou vhodnou a výdělečně dostačující práci.⁷¹

Zde se postupně ukazovala potřeba dalšího pravidelného odborně vedeného vzdělávání dívek. Dívčím by vzdělání umožnilo získat právě v případě existenciální potřeby (v chudobě, ovdovění nebo neprovdání se) lepší a fyzicky méně náročnou práci. Požadavek ženského hnutí na rozvoj škol však stále narážel na předsudky řady konzervativně smýšlejících obyvatel. V té době bylo zvykem, že dospívajícím dívkám vždy stačilo do spokojeného rodinného života základní vzdělání, případně obohacené o hru na nějaký hudební nástroj a znalostí cizího jazyka, což často bývala oblíbená francouzština.⁷²

Mnozí zaměstnavatelé ženy znevýhodňovali. Často se tak stávalo v důsledku přirozeně přijímané nerovnoprávnosti a slabší pracovní výkonnosti v období gravidity. Ženy z chudých vrstev běžně vykonávaly spolu s dělníky nejhůře placené práce na pracovním trhu bez možnosti změny.⁷³ Výraznější zlepšení pracovních podmínek dělníkům nastalo v osmdesátých letech 19. století, v němž na základě protestů došlo k omezení pracovní doby na jedenáct odpracovaných hodin za den. Některé průmyslové závody zajistily svým zaměstnancům dokonce i pojištění. Zároveň vymizelo alespoň to nejviditelnější pracovní vykořisťování dětí. Vyšší vrstva obyvatel se však úporně bránila jakýmkoli změnám, protože změny vždy

⁷¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 22-23.

⁷² Tamtéž, s. 123.

⁷³ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 123.

představovaly omezení jejich politického a hospodářského vlivu.⁷⁴

Rovnoprávnost žen a mužů, které feministky chtěly dosáhnout, představovala pro ženy stejné šance získat takové vzdělání, jaké měli po celou dobu možnost získat jen muži. Změnit tradiční utkvělou představu veřejnosti, že inteligence ženského pohlaví není rovnocenná s mužskou a přesvědčit skeptiky, že ženy mají oprávněnou touhu se dále vzdělávat, bylo nadmíru těžké.⁷⁵ Tomáš Garrigue Masaryk byl jedním z hlasitých kritiků, který poukazoval na nerovnoprávnost a omezenost vzdělávání žen. Nepříznivou roli na zřizování českých středních dívčích škol zde hrála i neznalost německých ministrů místních poměrů. Pouze na základě soukromé iniciativy došlo k dalšímu rozvíjení středních škol s tím rozdílem, že německé školy na tom byly finančně výrazně lépe, protože byly podporovány z vyšších míst a průmyslových kruhů. Nevhodný pro rozvoj české vzdělanosti byl jistě i fakt, že dlouho přetrvávala výuka v německém jazyce na úkor znalosti mateřského, nehledě na úroveň znalostí vyučovaných předmětů. T. G. Masaryk požadoval oddělení českého školství od německého, navýšení počtu zemských školních inspektorů kvůli zkvalitnění a zlepšení kontroly na školách, čímž by se přispělo ke zkvalitnění výuky na nich a kromě jiného také zavedení českého jazyka pro věci úřední.⁷⁶

Obecně můžeme říci, že zásadní rozdíl mezi emancipačními pokusy v evropských sousedních státech a emancipačním hnutím u nás, spočíval v propojení emancipace žen a procesu národního uvědomění a také ve vzájemné spolupráci žen a vzdělaných mužů. Ve Velké Británii nebo Francii se jednalo pouze o snahu dosažení stejných práv pro ženy i muže.⁷⁷ Na konci 19. století

⁷⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 105.

⁷⁵ Tamtéž, s. 63.

⁷⁶ Tamtéž, s. 98-99.

⁷⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století.* s. 9-10.

pak existovala celá řada soukromých dívčích škol, které vznikly z bezbřehé iniciativy demokraticky uvažujících, obětavých lidí. Zmiňme v této souvislosti iniciativu Elišky Krásnohorské, z jejíhož podnětu vznikl Spolek pro ženské studium Minerva. Tento spolek pak financoval stejnojmenné první dívčí gymnázium otevřené roku 1890. Bylo to úplně první dívčí gymnázium postavené v Rakousku-Uhersku.⁷⁸ Tím skončilo jedno období boje a nastalo druhé, které mělo dívkám umožnit přístup ke studiu na vysoké škole.

Po mnohých urgencích a vyjednáváních se to opravdu podařilo a v roce 1897 se otevřely brány filosofických fakult vysoké školy a o tři roky později bylo umožněno chodit na lékařské přednášky.⁷⁹ V dnešní době plné vystudovaných a praxi vykonávajících lékařek nám přijdou nezvyklé důvody, kterými profesor Josef Thomayer brojil proti studiu dívek na lékařských fakultách. Tyto důvody měly být jejich křehká konstituce a neschopnost ustát těžkou profesí a posláním lékaře jak fyzicky, tak psychicky. Jiný vyučující profesor lékařské fakulty se zase vymlouval na malé prostory přednáškových sálů a z toho důvodu prý nemohl přijmout tři nové studentky do svého kruhu. Naštěstí se ženy nenechaly zastrašit a studium zdárně dokončily. První ženou, která dosáhla všeobecného doktorátu v oboru lékařství, se stala Anna Honzáková.⁸⁰

Vlivem požadavků politiků a vzdělaných lidí se podařilo učinit změny ve školní výuce. Potřeby praktického života se promítly do vyučovacích osnov. Výuka se rozšířila o přírodní vědy a techniku spolu se studiem praktických oborů jako je účetnictví a těsnopis. Dívkám bylo uděleno povolení skládat maturitu na chlapeckých reálných gymnáziích. Vláda k tomuto kroku přistoupila začátkem dvacátého století. To vyvolalo tlak

⁷⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 38.

⁷⁹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 105-106..

⁸⁰ Tamtéž, s. 106.

na další rozšíření možností studia žen, totiž aby ženy mohly studovat technické a vědní obory.

V průběhu první světové války se společnost významně proměnila. Nastaly změny sociální a finanční. Skutečnost, že ženy musely přebírat zodpovědnost za sebe, přebírat zaměstnání, ke kterým neměly žádné vzdělání, znamenala výrazný posun kupředu při dosažení rovných práv. Protože mnoho profesorů a studentů odešlo do války, uvolnil se dívkám, které tak doplnily volná místa ve školních lavicích, prostor pro studium na vysoké škole. Školním rokem převahy studentek nad studenty na filosofické vysoké škole se tak stal rok 1916/1917.

Po první světové válce bylo umožněno dívkám jít studovat i na právnickou fakultu. Narážely na nepřejícnost mužských kolegů, kteří znevažovali schopnosti a dovednosti žen zodpovědně plnit obtížné zaměstnání soudce nebo notáře. Jako první doktorka práv se stala Anděla Kozáková - Jírová. Právničky se vzhledem k nerovným podmínkám mužů a žen spolu se Sdružením vysokoškolsky vzdělaných žen v Československé republice ⁸¹ domáhaly svých práv, konkrétně možnosti stát se soudkyní, což se jim podařilo roku 1930.⁸² Právnický vzdělané ženy nacházely uplatnění ve státním a veřejném aparátu.⁸³ Mnoho změn v oblasti školství, emancipace a národního uvědomění žen by se nezrealizovalo, nebýt těžké, mravenčí práce mužů a žen bojujících s předsudky společnosti, které byly hluboko v myslích lidí zakořeněny. Díky jejich neúnavné činnosti se postupem doby dostalo ženám stejných práv ve společnosti i v možnostech studia. Napomohla tomu i spolupráce mezi podobně smýšlejícími spolky Velké Británie, Francie a USA. Do Ottova slovníku pak připravila Františka Ferdinanda Plamínková spolu

⁸¹ Srovnej KÁDNER, Otakar. Školství v republice Československé. In: *Československá vlastivěda*. Díl X. Osvěta. Praha: Sfinx, 1931, s. 7-222.

⁸² MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století* s. 124-125.

⁸³ Tamtéž, s. 108.

s Albínou Honzákovou odpovídající text k výrazu „ženská emancipace“.⁸⁴

3.1 Magdalena Dobromila Rettigová

V podstatě první česká feministka a spisovatelka v počátečním období rodícího se ženského hnutí byla Magdalena Dobromila Rettigová (1785–1845). Narodila se do chudých poměrů. Přísná matka ji vychovávala v tvrdém režimu ke kázni, víře, pracovitosti a práci pro druhé.⁸⁵ Do školy chodila krátce a to pouze do německé. Češtinu se pak v dospělosti naučila od svého okolí a manžela. Byla výjimečná v mnoha směrech. Jejím ideálem bylo stát se dobrou hospodyní a ženou svému manželovi⁸⁶. Měla velice konzervativní náhled na manželství. V pokoře se podvolovala svému muži ve všech směrech včetně intimních. Byla přesvědčena o správnosti svého konání, i když ji to v hloubi srdce nenaplňovalo. Až po mnoha letech se v dopise příteli svěřila, jak hluboce v manželství trpěla.⁸⁷ A nebylo to jen vinou smrti jejích devíti dětí. Uvědomovala si důležitost vzdělávání žen a jejich rozhledu. Žila s představou, že je na rozhodnutí ženy, jak pěkné prostředí dokáže vytvořit manželovi a dětem, aby muž dával přednost trávení většího množství času s rodinou a ne mimo ni.

Měla představu, které se snažila dosáhnout, totiž aby se žena starala nejen o běžný chod v domácnosti, ale aby byla schopna vést s manželem rovnocenné intelektuální rozhovory. Chtěla ho jistým způsobem udržet doma, aby neměl potřebu

⁸⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 111.

⁸⁵ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století.* s. 12–13.

⁸⁶ Filosof a sekretář tábořského magistrátu Jan Alois Sudiprav Tábořský.

⁸⁷ „Já kdybych nyní opět děvče dvacetileté byla a nynější zkušenost a předložená měla, spíše bych se s nejvyšší skály do nejhlubší propasti než manželovi vrhla. Tam bych našla okamžitou smrt, kdežto v manželství člověk znenáhla, tak jako by jen denně jemným špendlíkem píchnutý znenáhla člověk umučen, umírá.“ Z dopisu V. Vášovi, datováno 23. 7. 1836. SLAVÍK, Bedřich. *Listy českých žen.* Praha: Atlas, 1942, s. 81.

chodit do hospod a za kurtizánami.⁸⁸ Začala pořádat kurzy ručních prací a vaření spojené se základními pravidly hospodaření v domácnosti. V kurzech bylo možné se také zaměřit na češtinu, literaturu a kromě dalších jiných aktivit se pořádaly i naučné výlety do přírody. Uvědomovala si, že veškeré vzdělání do dívek vložené se dostane k uším a myslím jejich dětí a v budoucnosti skrze ně bude naše země vzkvétat k národnímu uvědomění. Věděla sama ze své zkušenosti, že dívky na vzdělání nemají finančních prostředků, proto tyto kurzy vedla zdarma pro chudší vrstvy mladých slečen. V zájmu dívek i rodičů bylo umístit své dítě do soukromé školy, znamenalo to lepší vyhlídky na budoucí partii do manželství. Vzdělaná dívka na okolí působila lépe. V Litomyšli zanechala dar v podobě 200 zlatých pro nadaci chudých dívek.

Napsala také knihu *„Domácí kuchařky aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské“*, která zdomácněla snad ve všech rodinách. Snažila se o zdokonalení a lepší průpravu dívek, budoucích matek, do manželství. Byla si vědoma, že kuchařka bude možná jako jediná kniha v chudší vrstvě obyvatel fungovat jako jediný šířitel spisovné češtiny a skutečně si na českém jazyku v knize dala velmi záležet. Sepsala i další kuchařky, které byly praktičtější právě pro chudší společenskou vrstvu a méně náročné na množství surovin. Právě ona se stala autorkou i průkopníkem spojení: „čistota - půl zdraví“.⁸⁹ Mnoho hospodyněk na základě jejích kuchařských doporučení, začaly dodržovat základní hygienu a více se starat o zdravou stravu.⁹⁰ Magdalena Rettigová měla své obdivovatele i v řadách vzdělaných mužů jako byli Klicpera, Ziegler a jiní.⁹¹

⁸⁸ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 14-15.

⁸⁹ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, ©1999. ISBN 902622-2-8. s. 17.

⁹⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 17.

⁹¹ Tamtéž, s. 14.

Ve svých postojích vůči společnosti byla pokorná, pomáhala druhým a zůstávala věrná víře a ideálům, ale ve své literární tvorbě se nijak nebránila hlasité kritice českého maloměšťanstva, kvůli hazardním hrám, alkoholismu a lhaní. Ani ženy nešetřila výčtem špatných vlastností, jako jsou chamtivost a hádavost. Zároveň si vážila české pracovitosti a umění hospodařit s penězi.⁹² Češky obecně vynikaly mezi ostatními národy v šetrnosti a příliš neutrácely na rozdíl od hospodyněk jiných národů. Mrzel ji postoj Němců vůči Čechům, kteří dávali najevo svou nadřazenost a přezíravost, a to i v době, kdy Češi dostihli Německo hospodářsky i ekonomicky.⁹³

Magdalena Dobromila Rettigová učinila ve 30. letech 19. století obrovský kus obětavé práce při vzdělávání české ženy, rozvoje kultury stolování a zavedení hygienického minima ve vaření. Její přínos je výjimečný právě tím, že byla první, která si uvědomila potřebu zlepšit informovanost a zvýšit všeobecné znalosti žen i přesto, že necítila potřebu bojovat za stejná práva žen a mužů. Podřícenost muži jí byla naprostou přirozeností a nedokázala si představit jinak fungující vztah muže a ženy.⁹⁴

3.2 Bohuslava Rajská

Bohuslava Rajská (1817–1852), vlastním jménem Antonie Reissová, byla pozoruhodná žena. Byla na svou dobu nesmírně vzdělaná a organizačně schopná, kromě toho byla velice krásná a inteligentní a těšila se obdivu a všeobecnému respektu ve společenských kruzích. Její blízké přátelství s Boženou Němcovou už samo napovídá, že měla blízko k literární činnosti stejně jako k činnosti sociální a vzdělávací. Přátelila se s

⁹² NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 16.

⁹³ Tamtéž, s. 16.

⁹⁴ Tamtéž, s. 13.

Amerlingem⁹⁵, u kterého strávila tři roky jako vyučující lektorka, později však sama založila studijní dívčí spolek ve Vodičkově ulici.⁹⁶ Nikdy nesouhlasila se spojením těchto dvou škol, i když měly ve své podstatě stejný cíl a v neposlední řadě mnohdy i společné vyučující. Na svou dobu to byla uvědomělá žena, která se lišila od svého okolí svým způsobem myšlení a touhou prospět národu v podobě vzdělaných dívek. Bylo to neobvyklé uvažování, protože v té době byl vstup do manželství jediným cílem výchovy dívek. Ve své korespondenci s přáteli Bohuslava Rajská naznačuje, že by případný sňatek musel být s mužem, který by ji bral s ohledem na její osvětovou práci. Uvědomovala si povinnosti manželky, a proto věděla, že při vstupu do manželství by nemohla s plným nasazením vykonávat vše potřebné pro své žáčky. Už v jejích dopisech je znát nerozhodná volba, která se stala v dnešním čase běžnou, zda zvolit manželství nebo svou práci. Nechtěla dělat nic jen na půl. Pokud by se neprovdala, měla volbu stát se soukromou učitelkou nebo vychovatelkou.⁹⁷

Když se o ni začal ucházet František Ladislav Čelakovský, své názory poněkud pozměnila. Je zřejmé, ze vzájemné korespondence, že do svazku vstupovala nikoli z lásky, ale z vyšších ideálů sloužit „miláčku národa“ a postarat se o něj a jeho osiřelé děti, aby měl prostor a čas věnovat se psaní. Z těchto důvodů ji ke sňatku přemlouvala i Božena Němcová. Čekala ji práce v domácnosti a děti, které ji zaměstnávaly na celý den. Ani klavír, na který ráda dříve hrávala, si nenechala. František Čelakovský jí nedal prostor psát cokoli jiného než dopisy přátelům a ani finanční zajištění nebylo od

⁹⁵ Karel Slavoj Amerling-lékař, filosof, český pedagog a zakladatel vzdělávacího ústavu pro dívky v místě zvaném Budeč.

⁹⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 13-14.

⁹⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století.* s. 12-13.

něj dostačující. Až těsně před smrtí se svěřila své přítelkyni, jak moc byla v manželství nešťastná.⁹⁸

Rozhodnutí vzít si Františka Ladislava Čelakovského nebylo šťastné ani pro budoucnost školy Bohuslavy Rajske. Škola neunesla odchod její zakladatelky a bez její podpory, i přes všechnu snahu pokračovat v její činnosti a odkazu, se škola postupně rozpadla. Osud jí nebyl nakloněn ani v osobním vývoji tvůrčí práce. Neměla na psaní čas a ani jí nebylo dovoleno se nadále věnovat čemukoli jinému než domácnosti. Marně doufala v pochopení jejích potřeb vzdělaným manželem, který by měl mít pro intelektuální potřeby své ženy porozumění.⁹⁹

Závěrem bych chtěla dodat, že vše co Bohuslava Rajska hlásala, popřela okamžikem sňatku s Františkem Ladislavem Čelakovským. Je pozoruhodné, jak vysoce inteligentní žena s dostatkem vzdělání, odhodlání a své vnitřní vize učinila rozumové rozhodnutí a kam ji zavedlo. Tato žena, plná obětavosti vůči společnosti a konající mnoho dobročinných vzdělávacích aktivit, se přesto vrhla do nešťastného svazku s mužem, který ji sice miloval, ale ona jeho ne. Stala se mu ošetřující ženou, opatrovatelkou jeho sirotků, kteří ji neměli zřejmě v lásce, a nemohla vykonávat nic z toho, co milovala. Ani hrát na klavír nebylo žádoucí, protože František Ladislav Čelakovský neměl kladný vztah k hudbě.¹⁰⁰

3.3 Teréza Nováková

Byla by chyba nezmínit se do třetice o velké ženě tragického osudu, jménem Teréza Nováková, rozená Lanhausová (1853 - 1912). Narodila se do českoněmecké rodiny, která ji podporovala v učení a studiu. Češtinu se začala učit už v pěti

⁹⁸ Tamtéž, s. 13.

⁹⁹ Tamtéž, s. 14-15.

¹⁰⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19.století.* s. 13.

letech a další jazyky pak následovaly.¹⁰¹ Dostala nejlepší základy vzdělání, a to i na Amerlingově dívčí škole v Budči. Celý život se pohybovala mezi vzdělanými muži a jednoho takového si také vzala za svého manžela.¹⁰²

Literárně činná se stala až ve zralém věku, proto byla schopna jisté sebereflexe a nadhledu v psaní a pohledu kolem sebe. V literární tvorbě ji ovlivnil Ibsen a německý idealismus. Propojovala romantismus s realizmem. Nejvyšším ideálem byl pro ni harmonický a romantický partnerský vztah. Cílem však bylo s obětavostí vychovávat vzorně své potomky a směřovat jejich činnost pro pomoc a práci pro druhé. Velkou učitelkou se jí stala Karolína Světlá spolu s Eliškou Krásnohorskou. Vliv na ni zanechal i Alois Jirásek.

Teréza se po svatbě přestěhovala za manželem do maloměstského světa města Litomyšl, kde navázala na předcházející práci Magdaleny Dobromily Rettigové a zůstala tam řadu let. Pořádala tam řadu osvětových přednášek a kulturních akcí a také tam bojovala proti všem předsudkům vůči ženě kulturně a feministicky činné - to byl nelehký úkol v novém prostředí, který ji ovšem zformoval do jedné z nejzajímavějších osobností své doby. Zajímala se o lidovou tvořivost, lidové zvyky, jazykové zvláštnosti a kroje. Byla aktivní v řadě dámských skupin např. Minerva, Americký klub dám a mnoho dalších. V řadě názorů ji ovlivnil Tomáš Garrigue Masaryk.¹⁰³

Teréza Nováková chápala vzdělání a pomoc druhým jako nikdy nekončící proces vývoje. Po návratu rodiny Novákových do Prahy bylo více než zřejmé, že romantický idealismus Terézy se rozplynul. Povšimnul si toho Albert Pražák, který hodnotil s úctou vnitřní vývoj této intelektuálky. Usilovala o postupná a

¹⁰¹ Dlužno zmínit, že po onemocnění spálou byl postižen její sluch a znalost jazyků nikdy nedosáhla takové kvality, aby se mohla živit jako učitelka cizích jazyků.

¹⁰² NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19.století*. s 199-200.

¹⁰³ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19.století*. s. 202.

smysluplná řešení sociálních problémů společnosti a o hospodářské a mravní pozvednutí českého národa. Stala se redaktorkou časopisu *Ženský svět*, v němž rozvíjela kulturní a citový život společnosti. Mnozí se snad mohli domnívat, že její vnitřní síla je nevyčerpatelná. Prožila si tragédii v podobě ztráty milovaných dětí. Ze sedmi dětí, které porodila, jen dvě se dožily dospělosti, a to Arne a benjamínek Vladimír, kterého porodila ve 43 letech. Ztráta lidského života je jistě vždy tragická, je-li to nešťastná událost, ale zemře-li dítě vlastním rozhodnutím, je ztráta pro nejbližší mnohem bolestivější. S manželem si byli vzájemnou oporou při těchto pohnutých událostech.

Teréza Nováková také komentovala a otevírala témata do té doby nikým nevyslovená.¹⁰⁴ S pohoršením poukazovala na dvojí měřítko hodnocení morálky jiné pro muže a úplně opačné pro ženu. Muž nenesl za své činy žádnou odpovědnost, ať šlo o svedení děvčete a přivedení ho do jiného stavu nebo jiných pletich, naproti tomu dívka byla zodpovědná za činy, kterých se na ní kdokoliv dopustil, často i násilím. Stačilo jedno jediné „uklouznutí“ a byla ponížena na celý život a čekaly ji doživotní útrapy, ostrakování a ústrky od společnosti. V hodnocení dvojího metru pro morálku společnosti doporučuje, aby do manželství vstupovali oba dva bez předchozích intimních zkušeností, což v té době bylo naprosto neslýchané. Poukazovala, že v ženě se vinou nerovných podmínek těžko probouzí důvěra v manžela. Odsuzovala i takto psanou literaturu jako špatný příklad pro duševní a morální vývoj mladých lidí. Kritikou se dotkla i špiček společnosti, protože, jak se často stává, geniální lidé mají mnoho zvláštností včetně morální nevyzrálosti.

I v pozdějším věku fandila Georgii Sandové a s obdivem k ní vzhlížela. Sledovala i emancipační proud v Německu, kde se

¹⁰⁴ PRAŽÁK, Albert. Česká spisovatelka v XIX. století. In: *Česká žena v dějinách národa*. Praha: Novina, 1940, s. 168-169.

ženské hnutí rozdělilo na dvě skupiny. Jedna považovala za přirozené setrvání ženy s mužem, druhá skupina byla extrémně otevřená s pochopením pro volnou lásku mezi mužem a ženou a domnívala se, že je dokonce nepřirozené setrávat dlouhodobě v jednom vztahu. Tato skupina byla inspirována marxismem. Některá z těchto novodobých organizací v Německu se odvažovala žádat i právo bezpečného potratu. Na to Teréza Nováková reagovala s podrobným rozebráním takovýchto textů a jejich nemravností.¹⁰⁵ Ve své víře si zachovala křesťanskou pokoru a lásku k bližním, i když se vůči církvi stavěla kriticky. Postavila se i proti profesorovi Eduardovi Albertovi, který tvrdil, že žena má menší mozek než muž, tudíž nemá schopnosti rovnocenné muži, není schopná myslet logicky, umělecky se projevovat a má sklony k sobectví. I lékařky doporučovaly, aby dívky mezi čtrnáctým až šestnáctým rokem života nebyly příliš zatěžovány, protože se rychle unaví a nejsou tak fyzicky zdatné jako chlapci v tomto věku. Pravda je, že dívky dostávaly také o mnoho méně jídla než chlapci a nikdo nezkoumal, zda to má nějaký vliv na jejich zdraví či ne. Teréza se také zaměřila na názor Alberta, který poukazoval na ojedinělé případy mladých matek vražedkyň svého dítěte, když po dítěti přirozeně každá žena touží. Jako první se zmínila o nevyrovnaném psychickém stavu žen po porodu, kdy se v záchvatu zoufalství mohou dívky zabít v hanbě, po odchodu otce dítěte nebo zřeknou-li se jich rodiny, ale nejedná se o normální jev ve společnosti. Zároveň poukazovala na to, že je vhodné dát prostor dívkám se vzdělávat, protože studijní předpoklady mají stejné jako muži a výsledky jejich práce jsou srovnatelné. Také připomněla, že konzervativní strana Rakouska-Uherska bránila většímu rozvoji ženské vzdělanosti jak na středních školách, tak na univerzitách.¹⁰⁶ Uznala však i kladné stránky úsilí ženského hnutí v Německu za zlepšení nuzných podmínek dělnic v továrnách a služek, které aby přežily, vypomáhaly si

¹⁰⁵ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s 205–206.

¹⁰⁶ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 207.

prostitucí. Tak konaly spolu s vdanými ženami, které si i přes společné živobytí nevystačily.

Teréza Nováková se domnívala, že žena nemá dostatek uznání a respektu v rodině a ve společnosti. Myslela si, že každý, včetně ženy, má nárok na vzdělání a to, že žena má malé dítě, není důvod být od informací odtržen. Navrhovala společné levné jídelny, prádelny a jesle pro malé děti spolu se školkami. Jako příklad si brala americký vzor společnosti, kde se takové služby poskytovaly běžně. Kromě pomoci matkám se ve svých člancích a časopisech zabírala tématikou potratů. Na svou dobu měla převratné a odvážné názory a nebála se je prezentovat veřejně. Otevřeně byla pro legální potrat v zájmu záchrany zdraví a života rodičky, pokud by ji těhotenství ohrožovalo na životě. Jiný důvod, který akceptovala jako natolik závažný, aby vedl k ukončení vývoje nenarozeného plodu v těle matky, bylo znásilnění, jehož důsledkem žena otěhotněla. Mezi poslední respektované závažné okolnosti, kvůli nimž by legálně souhlasila s potratem, bylo opilství manžela těhotné nebo v případě pohlavní choroby.

V době, kdy Teréza přemýšlela nad potraty a nad jejich legalizací, neexistovala prakticky žádná antikoncepce a byla vysoká úmrtnost matek během porodu. Bylo nanejvýše vhodné, začít řešit péči o rodičku, aby měla vhodné a dostatečné zázemí pro narození potomka a následné péči o něj a o sebe. Uvědomovala si nutnost spojitosti mravních, hygienických a pohlavních problémů. Ke svedení nebo znásilnění docházelo u chudých nevzdělaných dívek, které podlehly muži, aniž by tušily, co je tímto okamžikem vlastně čeká. Neuměly rozlišit mezi mužem s vážným zájmem a přelétavým sukničkářem, který touží jen po krátkodobém románu s další dívkou. Spolu se svými přítelkyněmi založila Teréza Nováková Ženský klub český, který měl sdružovat všechny ženské spolky. Jedním z cílů bylo

vytvořit zde studovnu a místo setkání spolu s velkou knihovnou.¹⁰⁷

Teréza Nováková byla excelentní žena vysokých mravních hodnot, tragického osudu a romantické duše, která se upnula na pomoc druhým. Svou rodinu milovala a ochraňovala, vždy se jí nejvíce obětovala, byla pro ni nejvyšší prioritou.¹⁰⁸ Její syn Arne jí čas od času psal dopisy, v nichž jí vyčítal přehnaný pesimismus, že jistě přijala německou filosofii, a proto píše negativním způsobem. Na druhou stranu je z jeho dopisů poznat, jak velice matku miloval a ctil. Jeho úcta k matce rostla s narůstajícím počtem let jeho života. Sám si jistě neuvědomoval, jakou byl pro rodinu přítěží, protože v době jeho studií po Německu, když mu došly peníze, posílali mu je rodiče stejně jako čisté oblečení a jídlo. Nebylo to levné, takto dotovat svého potomka, zvláště když si nežili nad poměry a peněz nebylo nikdy dost. Také se projevuje praktická stránka matky Terézy, kdy v dopise Arne obhajuje svou vyvolenou nevěstu a brojí proti matčině nevoli při jeho výběru životní partnerky. Nicméně stále to byla jedna a tatáž žena velkého srdce a mnoha tváří, plná pokory a obětavosti pro své milované a pomoci potřebné. Uvědomovala si, že církve nečiní tolik, kolik by jistě mohla. Viděla sirotky, kteří neměli ochrany, matky vysílené po porodu, které potřebovaly lepší stravu, než obvykle dostávaly a mnohá další úskalí života obyčejných lidí, na jejich křesťanské cestě životem. Byla jistě inspirací mnohým ženám kolem sebe, svou nezdolnou vůlí, odhodláním a vírou v dobro.¹⁰⁹

¹⁰⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 210.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 211.

¹⁰⁹ NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. s. 211.

4. Božena Viková-Kunětická

Božena Viková-Kunětická se stala první poslankyní Českého zemského sněmu v doplňujících volbách 13. června 1912, ačkoliv ke kandidatuře žen do sněmu došlo už roku 1908, ovšem bez úspěchu. V Čechách tak vstoupila do politiky vůbec jako první žena a v evropském pořadí jako třetí po Finsku a Norsku. V Evropě a v Čechách zvolení ženy znamenalo velikou událost, která neměla obdoby. Nikdo takový výsledek nečekal.¹¹⁰

Na otázku c. k. českého místodržitele knížete Františka Thuna rakouského ministra vnitra barona Karla Heinolda, co má učinit, když by byla žena ve volbách do českého zemského sněmu přece jen náhodou zvolena, odpověď nedostal. A protože nesouhlasil se vstupem ženy do výsadních kruhů politických špiček známým pouze mužům, po jejím zvolení ji ve funkci nepotvrdil. Přesto výsledek voleb změnit nemohl a nic z historického hlediska se na faktu nemění, že roku 1912 došlo k obrovskému zvratu, a to zvolení ženy jako rovnoprávného člena zemského zastupitelstva.¹¹¹

Drobný problém nastal při oslovení ženy v této funkci. Do této doby existoval pouze pojem poslanec v mužském tvaru, nikoli pojem poslankyně. Než se ustálil termín v ženské podobě, říkalo se jí někdy i poslancečka nebo se psalo o poslanci - ženě.¹¹²

4.1 Osobní život

Božena Viková-Kunětická, rodným jménem Novotná, se narodila 30. 7. 1862 v Pardubicích. Byla dcerou obchodníka a

¹¹⁰ HECZKOVÁ, Libuše. – SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii*. s. 8-9.

¹¹¹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. s. 116.

¹¹² HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky. In: *Portréty*. Rozhlasové vysílání, Stanice český rozhlas 6.30.9.2012. 22:10h. [online cit. 2015-07-01]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/tipy/_zprava/1116321

hostinského Jana a Barbory Novotných. Měla osm sourozenců. Literární nadání dcery Boženy se projevilo, když se už jako malé, ani ne devítileté, děvčátko dalo do prvního pokusu o psaný rukopis. Jako zvědavé dítě se zajímala o dění kolem sebe. Vyšší školu se jí vystudovat nepodařilo, v té době bylo studium na školách dívkám značně omezeno, ale dokončila alespoň základní školu. Božena odmalička věděla, co by chtěla dělat. Zajímala ji dramatická literární tvorba, psaní a herectví. Herectví ji přitahovalo, navštěvovala významnou českou herečku Otýlii Sklenářovou - Malou a brala si u ní hodiny herectví. Soukromé hodiny herectví ji však před tvrdou kritikou jejího ztvárnění rolí neubránily. Působila krátce jako herečka v Prozatímním divadle, než se krátce po vyhoření Národního divadla rozhodla pro dráhu spisovatelky. Toužila se vyjadřovat k dění ve společnosti a skrze psaní se jí to dařilo lépe než skrze herectví.

Zastávala konzervativní názory tradiční role ženy jako manželky starající se o rodinu s dětmi. Jako neobvykle krásná žena budila zájem u mnohých mužů, včetně úředníka z cukrovaru Josefa Vika, za kterého se nakonec provdala. Sňatek proběhl v utajení na Vyšehradě, protože nastávající ženich neměl na základě pracovní smlouvy povolený sňatek. Svě jméno si po svatbě změnila na Viková, ale rozšířila ho o pseudonym Kunětická, na počest svého oblíbeného místa Kunětické hory, kde v mládí ráda trávila čas. S manželem měli tři děti, z nichž pouze dcera Vlasta se dožila dospělosti. Její manžel, Josef Vik, ji v literární činnosti podporoval, vážil si její tvorby a byl jí oporou i v okamžiku jejího působení v politice.¹¹³

V pozdější době, po roce 1922 se přestěhovala ve věku šedesáti let ke své dceři do Libočan u Žatce, kde dožila svůj aktivní život zasvěcený emancipaci a ochraně žen. Jako vlastenka, zvyklá být v centru dění, bylo pro ni nezvyklé být

¹¹³ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

mimo ohnisko informací, přesto i tam se cítila jako doma a zapustila tam své kořeny. Využila svých organizačních schopností a angažovala se ve výjezdových dětských skupinách, které jezdily do Prahy na poznávací výlety. Byla to především obhájkyně a propagátorka rovných práv žen a mužů. Usilovala o lepší poznání české a německé kultury a to nenásilnou formou; například výukou písní, her apod. Zemřela 18. března 1934 a byla pohřbena na Kunětické hoře ve svém milovaném kraji. Pohřbu se zúčastnili i političtí představitelé v čele s Janem Kramářem. Literární pozůstalost se nachází v archivu Památníku národního písemnictví.¹¹⁴

4.2 Literární činnost

Měla několik literárních vzorů, z nichž nejznámějšími byly Božena Němcová a Eliška Krásnohorská. Nejdůležitějším vzorem se však pro ni stal Jan Neruda. Podněcoval ji k tvůrčímu psaní nehledě na kritiku. V literární tvorbě byla konzervativní na rozdíl od modernistických proudů devadesátých let devatenáctého století. Opírala se o tvorbu na podkladě českých národních dějin a českého nacionalismu. Vyjadřovala se až s hrubou realističností a nevyhýbala se ani tragickým příběhům, které se dotýkaly smrti a žalostných sociálních podmínek. Ovlivnil ji evropský realismus stejně jako jejího přítele Svatopluka Machara. I ten Boženu Vikovou-Kunětickou podporoval, aby nepolevila ve svém úsilí o lepší písemné vyjádření životní reality, i když ji kritika stále srážela.¹¹⁵

Její politický názor se projevoval v literární tvorbě. Ctila a zachovávala tradiční hodnoty rodiny, podporovala vlastenectví. Domnívala se, že emancipace národa došla svého maxima a už nezbývá jiné cesty než se o totéž pokusit u ženy,

¹¹⁴ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

¹¹⁵ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

aby došlo k růstu společnosti doma i ve světě. Usilovala o práva žen, aby měly možnost volit a zvolit si svou životní cestu, a aby jim bylo umožněno se vzdělávat a rozvíjet své schopnosti, znalosti a dovednosti a mohly beze strachu a postihu projevovat své názory. Zastávala se tzv. „padlých“ žen, matek dětí bez otce. Tyto matky samoživitelky byly společnostmi opovrhované a zavržené, přestože ke svému mateřství přišly buď svojí nevědomostí, nebo často znásilněním. Snažila se o podporu „padlých“ žen, aby i ony našly a měly místo k životu ve společnosti spolu se svými dětmi. Chtěla, aby se společnost o tyto ženy postarala stejně tak jako o nemocné, kteří potřebují pomoc.

Božena ve své literární činnosti otevírala témata feminismu, což je pojem, který se postupem doby pozvolna vyvíjel. V dnešní době tento výraz nechápeme stejně jako před sto lety, ale pokusme se na tento směr ženského boje o nezávislost a samostatnost podívat očima lidí té doby. S určitostí můžeme říci, že Božena Viková-Kunětická feministkou nebyla. Zastávala se jen rovných práv žen. Tehdy se mnohem častěji používal výraz ženské otázky. Se ženskou otázkou byla úzce spjatá i problematika národnostní české otázky, o které se často zmiňoval Tomáš Garrigue Masaryk.¹¹⁶

Božena byla velice úspěšnou autorkou her a románů, z nichž některé hry se hrály i v zahraničí. Romány byly čteny širokou veřejností právě proto, že se společnost zajímala o ženskou otázku. Nepatřila mezi nejkritičtější autory, byla celá řada radikálnější se vymezujících autorů, než byla ona sama. Patřila více do liberálnějších sfér literátů.

Uvědomovala si nutnost úplné, celistvé rodiny a chtěla zachovat přirozenou úlohu ženy v rodině. Věděla, že rodina je přirozený základ celé společnosti. Poukazovala na možnost vzniku mužatek, které zodpovědně přeberou náročné úkoly okolí, ale k naplnění jejich života ve formě založení rodiny nikdy

¹¹⁶ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

nedojde. Je to jakýsi prototyp představitelky moderní ženy, která vytlačí tradiční postavení hospodyně a matky. To by vedlo brzy k úplnému zániku základních hodnot a nepomohla by ani otázka sociální, ani kulturní. Úlohu ženy viděla vždy ve významu mateřském. Nicméně žena v jejím pojetí má být samostatná, „totiž samostatně se živící, jest sama o sobě celkem...“¹¹⁷ Rodinu bez muže neupřednostňovala, nebrala ji jako vzor, ale jako smutné torzo. Nechtěla ničit mravní hodnoty. Božena do společnosti přinesla mnoho zajímavých názorů a inspirujících podnětů, na které do té doby nikdo nepoukázal.¹¹⁸

Je zařazena do tzv. modernistických autorek vedle jmen Růženy Jesenské a Růženy Svobodové. Mezi některá její díla patří povídka *Staří mládenci*, román *Minulost, Pán*, kniha básní *Má láska*. Dramatická hra *Holčička, Sběratelka starožitností*, *Reprezentantka domu* a řada dalších děl.¹¹⁹

4.3 Politická kariéra

Do aktivní politiky vstoupila na základě nabídky Karla Kramáře, který ji požádal o kandidaturu za Národní stranu svobodomyšlných u doplňovacích voleb. S touto stranou byla v kontaktu již od 90. let 19. století, vstoupila však do ní v roce 1909 a poté, roku 1912, jí bylo nabídnuto kandidovat za tuto stranu. Božena měla podporu pražské části politické strany v čele s Karlem Kramářem, ale názory na kandidaturu se v místě doplňovacích voleb diametrálně lišily. Ve volebním obvodu Nymburk-Mladá Boleslav, za který Viková-Kunětická měla v doplňovacích volbách kandidovat, s možností zvolení ženy nesouhlasili. Strana měla svou představu o vítězi voleb. Preferovala tehdejšího starostu Mladé Boleslavi Bohumila

¹¹⁷ BUZKOVÁ, Pavla. Ženy v české literární tvorbě na přechodu do 20. století. In: *Česká žena v dějinách národa*. Praha: Novina, 1940, s. 168-169.

¹¹⁸ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

¹¹⁹ HECZKOVÁ, Libuše. - SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii*. s. 12.

Matouška. Ten však v prvním kole voleb nepostoupil do druhého kola, kam se podařilo dostat Boženě Vikové-Kunětické.¹²⁰

Volební kampaň na svou podporu nevykonávala, neboť neočekávala úspěch své kandidatury. Několika veřejných debat se zúčastnila až v závěru volební kampaně, kde se však nestavěla do role bojovnice. Při své volební agitaci opět zopakovala témata, kterým se věnovala i ve své literatuře, tedy právo žen a jejich emancipace, a na nichž chtěla pracovat i po svém zvolení. Skrze sebevědomou cílevědomou ženu pak chtěla emancipovat národ a proměnit jej v moderní kulturní národ. Na její zvolení měl vliv i časopis Právo žen, který se těsně před volbami rozšířil na veřejnosti po celém volebním kraji na podporu zvolení Vikové-Kunětické do sněmu. Distribuci časopisu po volební oblasti pro posílení pozice ženské kandidátky organizovala Zdena Wiedermannová-Motyčková, která nevynechala ani jedno volební setkání, ať už se konalo v Praze nebo v Mladé Boleslavi.¹²¹

Volební účast byla nízká, pouhých 38 % obyvatel se voleb zúčastnilo, přesto vítězství Vikové-Kunětické bylo zdrcující. Získala 96 % hlasů ze všech odevzdaných volebních lístků. V Čechách 13. června 1912 byla zvolena jako poslanec do zemského sněmu na základě pasivního volebního práva za oblast Nymburk-Mladá Boleslav.¹²² V Evropě zvolení ženy do zemského sněmu vzbudilo ohromný ohlas. Mluvílo se o pokrokovosti Českého národa, i když v rámci Evropy jsme byly až třetí zemí, kde volby vyhrála žena. Prvními zeměmi, kde žena byla zvolena do politiky, bylo Finsko a poté Norsko.¹²³

Z praktického hlediska však její volba nebyla nikdy potvrzena. Na základě volebního a zákonodárského systému muselo dojít k potvrzení každého poslance ve funkci místodržitelem a

¹²⁰ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

¹²¹ BUREŠOVÁ, Jana. *Jana Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. s. 129.

¹²² Tamtéž, s. 129.

¹²³ HECZKOVÁ, Libuše. - SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii*. s. 16-17.

k tomu v případě Boženy Vikové - Kunětické nedošlo. František Thun-Hohenstein, který byl v té době místodržitelem, se rozhodl neudělit Vikové certifikát o jejím nástupu do funkce. Snažil se o to, aby jí potvrzení nebylo nikdy uděleno, čehož se mu přes všechnu snahu a podporu Vikové ženským hnutím podařilo dosáhnout.¹²⁴

Válka přerušila politický život a pozastavila snahu o zrovnoprávnění žen. Válka skončila roku 1918 a Viková-Kunětická do politiky opět vstupuje skrze členství ve straně Revolučního národního shromáždění. Stala se opět poslankyní a to v letech 1918-1920 na základě zvolení z roku 1912 spolu s dalšími politiky, protože se jiné volby nekonaly. Národní shromáždění se nazývalo Ústavodárné shromáždění, které mělo za úkol během dvou let připravit zemi k novým volbám a vytvořit Ústavu. Spolu s dalšími svými kolegy ve straně připravila několik návrhů na změnu zákonů a stále byla politicky činorodá, i když ve sněmu nikdy veřejně nevystoupila. Novela zákonů se týkala například zrušení celibátu učitelek a úřednic nebo zrušení kojných. Stále měla na paměti podporu ženy v rodině jako vzoru pro fungující společnost a rozvíjející se národ a v neposlední řadě i žen stížených těžkým osudem jako samoživitelky rodiny zaviněné buď už vlastní vinou, nebo nepřízní osudu.

V roce 1920 opět kandidovala za Československou národní demokracii, která vznikla sloučením několika stran dohromady, ale neúspěšně. Tato strana byla spíše pravicově orientovaná se zaměřením na obyvatele měst, dobře situované státní zaměstnance a úředníky, ale společnost byla naladěna spíše levicově, neboť se stále vyrovnávala s následky první světové války.

Společnost se za osm let od doby zvolení Vikové-Kunětické roku 1912 velice změnila. Co přitahovalo lid kdysi, už pro ně

¹²⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století.* s. 116.

v roce 1920 nebylo tak zajímavé. Božena byla přesto stále aktivní a úzce spolupracovala s Karlem Kramářem. Vzala si na starost ženskou komisi Národně demokratické strany a také se zajímala o otázku česko-německého pohraničí, které v důsledku války bylo otřeseno, a panovaly tam stále problémy. V rámci politiky se nikdy nesrovnala s volbou prvního prezidenta profesora Tomáše Garrigua Masaryka, protože v jejích očích to byl filosof a ne skutečný politik. Ve svých názorech neustoupila ani po letech a zůstala věrna svým předsudkům vůči němu. Nebyla však sama, kdo kritizoval Masaryka. Mezi odpůrce prezidenta patřil i Karel Kramář, který sám s nezdarem pomýšlel na prezidentské místo. Dalšími kritiky byli Josef Svatopluk Machar, Viktor Dyk a mnoho dalších intelektuálů a umělců, kteří nějakým způsobem byli nakloněni Národně hospodářské straně nebo s ní přímo spolupracovali. Dalším nepřítelem stávajícího systému byla extrémistická politická strana vznikající v polovině dvacátých let sympatizující s nastupujícím fašismem.

Do politiky se pak Viková-Kunětická ještě navrací na jeden měsíc jako senátorka a to roku 1925, protože na své senátorské místo Josef Herben¹²⁵ rezignoval. Náhradnicí za něj se stala právě Božena Viková. Brzy po Herbenově rezignaci se konaly další volby, v nichž Božena nebyla zvolena. Smysl její práce spočíval ve snaze pozvednout český národ a právo žen na volbu svého života.

Z dnešního pohledu byla tato postava českých dějin významná z několika důvodů. Svou literární a dramatickou prací, v níž upozorňuje na sociální problematiku žen, odhodlaným bojem za práva žen, nutnost její emancipace a pozvednutí „padlých“ žen, aniž by se jakkoliv blížila obávaným anglickým sufražetkám, protože se vždy snažila o získání rovnoprávnosti na základě vzájemného respektu ženy a muže, kterého z pozice hlavy rodiny nikdy nevyjímala. Další zásadní

¹²⁵ Jan Herben - (1857-1936) československý politik, novinář, spisovatel, historik.

význam tkví i v historickém významu z pohledu vývoje volebního práva žen v Čechách.¹²⁶

4.4 Politické projevy Boženy Vikové - Kunětické se zaměřením na sociální aspekty

Božena Viková-Kunětická byla od začátku své kariéry bojovnicí za ženská práva. Zajímala ji sociální sféra obyvatel. Pociťovala soucit se ženami, které slabost a souhra nešťastných náhod přivedla na scestí, a staly se tzv. padlými ženami pro společnost opovržením hodné. Snažila se zajistit lepší sociální podmínky pro život nejen těchto žen, ale i péči o jejich potomky. V první řadě usilovala o rozvoj emancipace v Čechách, což souviselo s přístupem dívek ke studiu. Boj o vzdělávání žen probíhal téměř celé 19. století s podporou vzdělaných mužů, kteří si uvědomovali, že pozvednutí národa nebude možné bez přispění uvědomělých matek, které vychovávají novou generaci národa k sebevědomí a vlastenectví. Emancipaci chápala i ženu-dělnici, která si může vydělat vlastníma rukama na věno, aby se v budoucnu provdala a nezůstala sama. To byl také důvod, proč bychom v dělnické třídě nenašli neprovdané ženy. Pro sňatek ženy bylo zapotřebí mít věno, bez něj se velmi těžko mohla provdat, ale výjimečně se to mohlo dívce stát jako například Dobromile Rettigové, která se provdala bez věna.

Viková-Kunětická chtěla povzbudit ženskou duši, aby měla vyšší cíl a prostřednictvím skutečné práce měla hlubší smysl života, kromě již zmíněného mateřství.¹²⁷ Jako pravověrná katolička poukazovala na vlažnost víry v nastupující generaci a zprofanovanost užívaného slova klerikalismu.¹²⁸ „Slovo boží nalezneme každý sám v sobě; jakmile v tichu nasloucháme hlasu věčnosti ve své duši a není nikoho pod sluncem, kdo by měl

¹²⁶ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

¹²⁷ HECZKOVÁ, Libuše. - SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii*. s. 33-36.

¹²⁸ Tamtéž, s. 93.

práva znásilňovat nás a najímat do poddanství své myšlenky."¹²⁹ Rodina jí byla naprostým základním stavebním kamenem národa, který ctíla a respektovala. Po roce 1918 svou pozornost zaměřila na podporu mateřství, ženy a dítěte. S tím byl spojený její sociální i národní program, na kterém pracovala spolu s dalšími poslanci. Trápil ji nedostatek úcty věnované matce, které práce nekončí ani po pracovní době, ale čeká ji další práce doma v podobě péče o manžela a především o děti. Nedostatek respektu vůči ženám-matkám byl všeobecný jev ve společnosti, na který se Viková-Kunětická zaměřila a bojovala za jeho změnu. Žádala o pozvednutí významu mateřství z morálního hlediska.¹³⁰ Při návratu legionářů do Československa myslela na pozůstalé, kteří zůstanou bez prostředků nezaopatřeni, proto navrhla finanční zabezpečení rodin ve válce padlých hrdinů.¹³¹ Pro svobodné dívky se snažila zajistit bezplatné hospodyňské kurzy, aby mohly vstoupit do služeb jako pomocnice do domácností majetných.¹³² Bojovala za sociální a právní úpravu postavení žen ve státu a za jejich ochranu jako budoucích matek.¹³³

V době první republiky došlo k nárůstu informovanosti o nutnosti dodržování hygieny a zlepšila se i následná péče o rodičky. Bylo obvyklé, že se rodilo doma, ale smutná pravda byla, že v minulosti mnoho žen i dětí v průběhu porodu přišlo o život. To se zlepšilo a dokonce i ženy byly v pozici, kdy začaly rozhodovat o počtu dětí v rodině. Přicházely informace, jak předejít nechtěnému otěhotnění, tedy začátky antikoncepce.¹³⁴

Viková-Kunětická se také zasazovala o ochranu matek a kojenců, která měla být pro republiku humánní a sociální

¹²⁹ Tamtéž, s. 103.

¹³⁰ Tamtéž, s. 240-243.

¹³¹ HECZKOVÁ, Libuše. – SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii*. s. 251-252.

¹³² Tamtéž, s. 253.

¹³³ Tamtéž, s. 255.

¹³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Díl první. s. 497.

prioritou. Zasazovala se o změnu ustanovení, která zakazovala ženám vstoupit do manželství, jsou-li ve veřejných službách. Učiní-li tak, pak nemohou ve státní službě nadále zůstat. Prosazovala tak zrušení nuceného ženského celibátu. Spolupracovala na přípravě československé ústavy, kde ženy konečně získaly volební právo, na základě sociální, právní a kulturní rovnocennosti s muži.

Často jezdila do severních Čech, kde podporovala tělocvičnou organizaci Sokol a dbala, aby čeští obyvatelé nebyli utiskováni ze strany Němců. Určitě její snahou bylo pozvednout práva žen, aby nedocházelo k jejich utlačování. Neměla možnost dosáhnout vysokého vzdělání, přesto a možná právě proto si uvědomovala, že pro vývoj žen je potřeba zajistit jim větší úctu, respekt i mezi sebou vzájemně, a to je možné jen získáním kulturního rozhledu a politické angažovanosti v podobě hlasovacího práva.

Nelze nezmínit známý spor mezi Boženou Vikovou-Kunětickou a Charlottou Masarykovou, manželkou prvního prezidenta. Tato žena, která byla Boženě Vikové-Kunětické trnem v oku, se narodila v Americe, kde ji výchovou ovlivnila její vzdělaná babička, která ve chvílích volna četla černochoům o vývoji války v boji za nezávislost. Charlotta byla stejně jako ona svobodomyšlná, pevná ve svých názorech a tolerantní vůči názorům jiných.¹³⁵ Poté, co se přestěhovala do Prahy, toužila proniknout do mysli a duše české ženy, proto se naučila česky a přijímala české zvyky. Jedním z nich byla například slavnostní Štědrovečerní tabule v čas Vánoc nebo oslava Velikonoc, při které si ovšem přece jen jeden zvyk ze svého domova zachovala; ukrývání vajících po domě.

Češtinu si nikdy řádně neosvojila. To jí bylo vytčeno v rozhněvaném dopise Boženy Vikové-Kunětické, když zemřela tajemnice Humpal-Zemanová na základě neshod s Masarykovou při jedné ženské schůzi. Tato schůze se konala v dubnu 1905, kde

¹³⁵ SOBOTKA, Richard. *Charlotta Garrigue Masaryková*. s. 53-54.

Viková-Kunětická tehdy nebyla ani přímo přítomna, ale nenechala vzniklou situaci bez povšimnutí, čímž potvrdila svou zásadovost a vytrvalost ve svých názorech. Na této schůzi Charlotta Garrique Masaryková slovně napadla Čechoameričanku Josefu Humpal-Zemanovou kvůli špatnému hospodaření ženského klubu. Vznesené obvinění hospodářskou tajemnicí natolik rozrušilo, že ze schůze okamžitě odešla a na ulici ji zastihl srdeční záchvat a mrtvice. Ochrnula na půlku těla a ztratila řeč. Podle lékařských posudků naděje na její vyléčení byla mizivá. Krátce nato Josefa Humpal-Zemanová zemřela.¹³⁶

Božena Viková-Kunětická byla smrtí své přítelkyně natolik otřesena, že napsala do Národních listů rozhořčený list, kam běžně psávala své příspěvky a obvinila Charlottu Garrique Masarykovou ze smrti feministky Čechoameričanky Josefy Humpal-Zemanové. Její dopis vyzněl jako ostrý útok proti Masarykové, na který reagoval sám T. G. Masaryk v časopise *Naše doba*. Spisovatelka nelítostně zaútočila na manželku pozdějšího prezidenta s osočením, že nikdy nepochopí jemnou, ženskou duši české a slovenské ženy.¹³⁷

¹³⁶ HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky.

¹³⁷ „Vaše strana, paní Masaryková, ubila ženu. Řeknu to jinak: Vy jste ubila ženu, neboť není Vaší strany v Čechách, ale jste Vy sama svou stranou a jejím faktorem. Zvedám hlas na ochranu ženy proti Vám, která hlásáte ženskou otázku. Není žádné ženské otázky ve Vašem smyslu; neboť ženská otázka jest otázkou krve, světla a citu. Není nikdy otázkou lžihumanity a lžirozumu. Paní Masaryková, do duše české a slovanské ženy nevniknete nikdy! Od věků nesla naše žena život! Měla srdečný, zdravý smích, vášnivě slze, hrdost a nebezpečnou odvahu. Dressura Vaše nesrovnává se s naším temperamentem. Dressura Vaše nesrovnává se ani s temperamentem ženy německé, italské, francouzské a španělské. Nepřinášíte s sebou žádnou vlast. Nevíme, proč přicházíte, neboť žádná strana v obrodném společenství vzrůstání českém nemá Vaši koženost a Váš cynism. Klaním se hluboce pracující dělnici, klaním se ženě studované a samostatné v každém oboru, vážím si ženy v domácnosti a inteligentní matky, omlouvám ženy zločinné - neboť všechny v nejširším pojetí světovém jsme to přece my, my ženy malého, ale silného národa budoucnosti. Vás neznáme. Nevykonala jste ničeho. Přišla jste odněkud a lámanou češtinou pronášíte tuhé, bezkrevné a studené zásady. Teď lhostejně a cynicky šlápla jste na šíji jedné z našich žen. Nemusí mít jména. Stačí, že je ženou a to jste Vy nepochopila. Paní Masaryková, cítím jasně, že jste Vy zformovala činnost a názory svého muže, zformovala jste jeho stranu a teď chcete zformovat českou ženskou duši. Ale Vy ji nezformujete! Ať se bere u nás ženská otázka v duchu sociálně

Její otevřený útok na paní Masarykovou způsobil velký rozruch. Viková - Kunětická měla skutečně veliký úspěch a bylo jí nasloucháno, proto se nedalo přejít její písemné vyjádření ve veřejném tisku. Společnost se po tomto dopise rozdělila na dvě části. Jedni Vikovou-Kunětickou podporovali, hájili a bránili, protože neměli v oblibě liberálního filosofa Masaryka, který byl pro ně příliš vzdálený svým světaznalectvím a druzí, kteří sympatizovali s Masarykem. Ti, kteří se ztotožňovali s jeho pohledem na svět, byli zejména univerzitně a literárně vzdělaní lidé, jež stáli při rodině Masaryka a jeho choti. Například Svatopluk Machar, který s Boženou často čile korespondoval, přerušil s ní na nějakou dobu kontakt stejně tak i Jan Herben a do sporu se vložil i František X. Šalda. Spor, a následná diskuze, se sice rozhořel na základě nenadálé smrti členky ženského klubu, ale pokračoval k otázce československého národa a k tomu, jak by se měl stavět vůči cizím státům a jakou politiku v této oblasti vykonávat, aby se Československo vyrovnalo svým pokročilejším sousedům. Období dvacátých až třicátých let vnímáme jako léta Masaryka, ale i on měl od samého počátku řadu konstantních odpůrců, kteří s ním nesouhlasili, včetně Boženy Vikové - Kunětické, která jej konstantně kritizovala po celou dobu jeho veřejného života.

Charlotta Garrigue Masaryková byla původně vychovávána jako unitářka, po sňatku ale spolu s manželem přestoupila k evangelíkům. Bylo až s podivem, jak klidná, zásadová a pravdivá v jednání Charlotta byla. Byla vzdělaná a zajímala se

demokratickém, anarchistickém, národním, osvětovém, národně hospodářském anebo čistě rodinném: vždycky bude mít pečeť našeho temperamentu a naší krve. Paní Masaryková, česká ženská otázka nedá se Vámi řešit - tu musíme řešit my samy na základě našeho přirozeného vývoje. Bylo by zcela zbytečno, aby české ženské hnutí bylo Vámi podporováno. Jsme dosti silné, abychom bez Vás vybojovaly si místo v kulturním a osvobozujícím proudu světovém.¹³⁷ Jméno Masaryk v českém hnutí nemá významu. Aféra paní Humpal Zemanové dohnala mne k tomuto projevu. Nepadla žena velkých zásluh, padla jen oběť - voják v řadě. Ale vy jste nešetřila jeho bezmoci." HEČZKOVÁ, Libuše - SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890-1926*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2012. ISBN 978-80-86142-40-1. s. 42-43.

o všechno. O Češích měla své mínění, obdivovala jejich pracovitost. Stejně jako Viková - Kunětická vycházela z rodiny a potřeby ji chránit, postarat se o zázemí manžela a především o výchovu dětí. Charlotta manželství považovala za posvátný svazek. Rovnoprávnost jí byla základem svazku. Uznávala mateřství i otcovství ve stejné míře respektu.¹³⁸

Na rozdíl od Vikové - Kunětické se příliš nezapojovala do veřejného dění, výjimkou bylo její členství v sociální demokratické straně roku 1905 a pomoc při zakládání ženského klubu. Vstoupila tam na základě silného sociálního citění. Propagovala volební právo dělníků a konec práce dětí chudých rodin. Nesouhlasila ale s radikálním řešením, volila cestu reforem a to v oblasti sociální a vzdělávací. Chtěla dosáhnout přístupu ke vzdělání pro každého, kdo o ně projeví zájem. Život dělníků ji tížil, a proto podporovala finančně několik chudých rodin z Malé Strany. Byla proti kouření a pití alkoholu jako překážce při vzdělávání nižších vrstev obyvatel. Doufala v rychlejší nástup ženské vzdělanosti a patřičných míst v zaměstnání pro ženy, což by urychlilo proces ženské otázky. Nikdy nepochybovala o nesprávnosti cesty marxismu a revoluce. Ve svých dětech podporovala touhu se vzdělávat a činit smysluplné věci. Za vše byla vděčná.¹³⁹

¹³⁸ SOBOTKA, Richard. *Charlotta Garrigue Masaryková*. s. 22.

¹³⁹ SOBOTKA, Richard. *Charlotta Garrigue Masaryková*. s. 57.

ZÁVĚR

V práci jsem představila emancipační hnutí českých žen 19.-20. století v českých zemích. V Evropě nebylo běžné spojovat emancipační hnutí žen s národním uvědoměním. Unikátní bylo spojení ženského hnutí s intelektuálně vzdělanými muži, kteří pomáhali těmto ženám, toužícím po vzdělání. Tito muži si uvědomovali souvislost mezi kulturní úrovní národa a úrovní vzdělanosti žen, které vychovávají děti, budoucnost národa.

Práce je rozčleněna na čtyři kapitoly. V první se věnuji politické, hospodářské a sociální situaci žen v období 19. a 20. století. V tomto období nastává zlom, kdy se ženy rozhodly bit za svá práva, aby zlepšily jinak pro ně mnohdy zoufalou životní situaci. Ve druhé kapitole představuji několik vzniklých klubů a ženských spolků, které měly za úkol zvyšovat úroveň vzdělání žen a podporovat je v činnostech, které jim umožnily dosahovat lepší životní úrovně. Třetí kapitola se skládá z popisu života tří významných žen, Magdaleny Dobromily Rettigové, Bohuslavy Rajské a Terézy Novákové, bojujících za ženská práva a vzdělání. V rukách jim chyběly palcáty, aby něčeho silou dokázaly. Měly pouze tužku a papír, aby začaly sdělovat názory ostatním a tyto své postoje šířit dále. Tím se jim také podařilo otevřít pomyslné dveře ke vzděláním. Každá z těchto žen byla výjimečná přístupem k životu a často je spojoval tragický životní úděl, který se zdá být v této době běžný. Tyto ženy překonávaly mnohá příkoří a strasti života. Většina z nich se vyrovnávala se ztrátou svých dětí, které porodily, i když každý porod tehdy pro ženu představoval riziko smrti ať už matky nebo dítěte. Snažily se pomoci dalším generacím dívek a žen, aby měly lepší podmínky k životu než měly ony samy. Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na život Boženy Vikové-Kunětické, která se stala první ženou zvolenou do Českého zemského sněmu a v evropském měřítku pak třetí ženou, zvolenou do politické funkce. Byla to nevídaná událost. Překvapila i samotnou Boženu Vikovou-Kunětickou. Její život je

rozdělen do několika podkapitol, a to do osobního života, literárního a politického. Byla to osobnost, která si šla za svým a neváhala mnohdy použít nevybíravého tlaku na své okolí, jen aby dosáhla svého. Přesto jí nelze upřít skutečnou snahu pomoci ženám a matkám, aby byly maximálně chráněny a v případě nouze byly podporovány státem.

Doporučila bych všem ženám, přečíst si alespoň některou z knih, z kterých jsem čerpala informace a použila je k napsání bakalářské práce, protože pak si lépe uvědomí, jak vzácná možnost je se vzdělávat a jaký boj kvůli této možnosti ženy před nedávnými lety svedly.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ

Prameny:

HECZKOVÁ, Libuše - SVATOŇOVÁ, Kateřina. *Jus suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890-1926.* Praha: Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2012. 331 s. ISBN 978-80-86142-40-1.

Odborná literatura:

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století.* Vyd. 1. Praha: Libri. Sociologické nakladatelství, 2005. 175 s. ISBN 80-7277-241-4. ISBN 80-86429-48-2.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století.* Vyd. 1. Olomouc, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

BUZKOVÁ, Pavla. Ženy v české literární tvorbě na přechodu do 20. století. In: *Česká žena v dějinách národa.* Praha: Novina, 1940. s. 168-169.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 124 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

KÁDNER, Otakar. Školství v republice Československé. In: *Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta.* Praha: Sfinx, 1931, s. 7-222.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929).* 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003. 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-195-7.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. (převážně barev.). Kolumbus; sv. 142.

ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, ©1999. 446 s. ISBN 902622-2-8.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie, ed. *Charlotta G. Masaryková: sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození, konané 10. listopadu 2000 [v Praze]*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2001. 246 s., xvi s. obr. příl. ISBN 80-86495-03-5.

PRAŽÁK, Albert. *Česká spisovatelka v XIX. století*. In: *Česká žena v dějinách národa*. Praha: Novina, 1940. s. 168-169.

RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. 436 s. Dějiny Evropy. ISBN 978-80-7429-061-9.

SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7429-173-9.

SLAVÍK, Bedřich, ed. *Srdce a doba: Listy českých žen*. Praha: Atlas, 1942. 397 s. [11] l. obr. příl.

SOBOTKA, Richard. *Charlotta Garrigue Masaryková: epizoda ze života Charlotty Garrigue Masarykové, manželky prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigue Masaryka*. [Olomouc]: Dobra & Fontána, 1999. 95 s. ISBN 80-86179-33-8.

Elektronické zdroje:

HERTL, David - BURGET, Eduard. Božena Viková-Kunětická aneb Příběh nacionalistické feministky. In: *Portréty*. Rozhlasové vysílání, Stanice český rozhlas 6.30.9.2012. 22:10h. [online cit. 2015-07-01]. Dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/cro6/tipy/_zprava/1116321

SUMMARY

The dissertation was elaborated into four chapters. The first one is devoted to the economic and political situation in Europe during the 19th and 20th centuries. The second chapter deals with the formation of women's leagues, the third one sheds light on several female personalities fighting against male domination, and the fourth chapter is directly devoted to the life of Božena Viková-Kunětická.